

Kovács Ferenc

A SZÁRAZDI AVAR LELETEK

Bevezetés

A Magyar Nemzeti Múzeum és a szekszárdi Wosinsky Mór Megyei Múzeum egyaránt őriz a Tolna megyei Szárazdról származó avar kori leleteket.

A tárgyak több részletben jutottak múzeumba, olykor római vagy középkori leletekkel vegyesen, mindannyiszor vásárlás útján. Mivel nem ásatás során kerültek elő, semmiféle dokumentáció nem áll rendelkezésre a lelőhely pontos megjelöléséről, leírásáról, csupán a település nevét ismerjük.

A Magyar Nemzeti Múzeum több alkalommal vásárolt szárazdi leleteket:

1890: vésett-poncolt díszű nagyszíjvég és övforgó. Ltsz.: MNM 67/1890. 8–9.

1905: vésett-poncolt díszű övgarnitúra, lószerszám töredékei, bronztárgyak. Ltsz.: MNM 38/1905. 38–92, 98 (JELENTÉS 1906, 36).

1906: ezüst lószerszámdíszek, fülbevalók, gyöngyök, ezüsttöredékek, bronztárgyak. Ltsz.: MNM 63/1906. 13–19, 27, 32, 36, 58–140 (JELENTÉS 1907, 43).

1913: bronz övdíszek, ezüstveretek. Ltsz.: MNM 20/1913. 1–3 (ArchÉrt 33 (1913) 280).

1950: edények. Ltsz.: MNM 42/1950. 1–4.

Nagyobb számú avar tárgy jutott Szárazdról Szekszárdra, a Wosinsky Mór Megyei Múzeumba is. Ltsz.: WMM N.19–933. 1–51.

Kutatástörténet

A szárazdi avar emlékeket együtt eddig még nem publikálták, de egyik-másik lelet feltűnik a szakirodalomban, párhuzamként anyagközlésekben, vagy egyes tárgytípusokról szóló tanulmányok katalógusában.

Először Fettich Nándor hivatkozik szárazdi avar leletekre, említi a nagygömbös fülbevalót, félgömb alakú és rojtmintás lószerszámvereteket, P-alakú kardfüggesztőt, ezüst szíjvéget, kis bronzcsatokat, övbújtatót, ezen kívül a korongfibula hátlapját, bronzkarikát (FETTICH 1926a, 9, X.t. 1–17; FETTICH 1926b, 269).

Alföldi András egy cikkében Csallány és Fettich ásatási eredményei alapján érvelt a Keszthely-csoport

avar eredete mellett. Megállapította, hogy a csoport leletanyaga gyakran együtt lép fel Hampel 3. csoportjának leletanyagával. Ennek alátámasztására több lelőhelyet felsorol, köztük egy „közöletlen sírleletet Szárazdról” (ALFÖLDI 1934, 303). Itt olvashatunk két, szintén szárazdi eredetű agyagmodellről, melyek avar szíjvégek előállítására szolgáltak, és a bonyhádi Knábel-gyűjteményben találhatók. Mivel a Knábel-gyűjtemény a második világháború alatt megsemmisült vagy szétszóródott, nem lehet kideríteni, milyen típusú szíjvégek készítésére volt alkalmas a két modell.¹

Csallány Dezső a Deszk G 8. és Kiszombor O 2. sírokból talált kardok függesztőinek legközelebbi formái párhuzamai között említi a szárazdi P-alakú ezüst függesztőfület (CSALLÁNY 1939, 139).

Kovrig Ilona a hosszúfülű, alma alakú kengyelek, nádlevél alakú lándzsák, rojtmintás, háromkaréjos és félgömb alakú lószerszámveretek elterjedése alapján határozta meg a korai avar szállásterületet. Az általa összeállított katalógusban a B csoportba sorolt lelőhelyek között szerepel Szárazd is: „Rojtmintás végű, háromkaréjos ezüstveretek olombéléssel, sima, boltozott ezüst szíjvégek, egyenes kard, nagygömbös függő. Vétel, leletkörülményekről semmi adat” (KOVRIK 1955a, 37; KOVRIG 1955b, 173).

Csallány lelőhelykataszterében Szárazd a 851. számon található (CSALLÁNY 1956, 190). A Nemzeti Múzeumban található tárgyak közül csak a két nagyobb tétel, az 1905-ben és 1906-ban bekerült leletek leltári számait közli. A szekszárdi múzeumban őrzött darabok leltári számait nem ismerteti, viszont megemlíti a bonyhádi Knábel-gyűjteményt.

A jánoshidai temető 30. sírjából előkerült karéjos szélű öntött bronz nagyszíjvég egyik legjobb párhuzamaként említi a szárazdi darabot (ERDÉLYI 1958, 22).

Csallány Dezső a hosszúfülű kengyeleket – így a szárazdi töredéket is – és keskeny pengéjű kopjákat a kuturgurok hagyatékának vélte (CSALLÁNY 1963, 34).

Rosner Gyula összegyűjtötte és térképre vitte azokat a lelőhelyeket, ahol kora avar világosszürke, korongolt kerámia került elő. Lelőhelykataszterének 51. pontjában szerepel Szárazd is, ahonnan 1950-ben került a Magyar Nemzeti Múzeumba egy ilyen típusú, hullámvonal- és vonalkötegekkel díszített bögre (ROSNER 1970, 81). Ezt az edényt megtaláljuk Vida Tivadar legújabb, a 6–7. századi avar kerámiá-

Leletkatalógus

1. kép

1–5. *Ezüstboglár*, 5 db (a leltárkönyv adatai alapján eredetileg 8 db volt). Ezüstlemezről préselt, kisméretű, félgömb alakú, díszítetlen (MNM 63/1906.90–97).

6–18. *Ezüstboglár*, 13 db (eredetileg 16 db volt). Ezüstlemezről préselt, félgömb alakú, díszítetlen, az előzőeknél nagyobb méretű (MNM 63/1906.74–89).

19. *Bronzszegecs*, 11 db (eredetileg 12 db volt). Behajlított, nagy feje van, alsó végén kis bronzlemezke helyezkedik el, ami a felerősítést segítette. Némelyik fejéhez ezüstlemez-törredék korrodálódott (MNM 63/1906.98–109).

2. kép

1–4. *Lószerzámveret*, 4 db (eredetileg 6 db volt). Ezüstlemezről préselt, háromkaréjos, rojtmintás. A rojtmintát 7–8 párhuzamos borda alkotja. A félgömbös részeket is egy-egy borda választja el egymástól. A veretek belsejét ólom-massza tölti ki amelyben a felerősítő kapcsok maradványai is megtalálhatók (MNM 63/1906.110–115).

5. *Bronzkapocs*, 1 db. A lapos bronzpánt két végét derékszögben, 1 cm magasan behajlították. Belső oldalán ólom-massza maradványai vannak (MNM 63/1906.122).

6–8, 3. kép 1–5. *Szívég*, 8 db. Ezüstlemezről készült. Csúcsosan végződik, oldala enyhén homorú. Az alsó és a lehajló szélű felső lemezt a szívég peremén pánt fogta össze. A felső szélén, a pánt alatt középen szegecs fogta a szívéhoz (MNM 63/1906.64–71).

3. kép

6. *Vaskengyel*, 1 db. Rombusz átmetszetű szárának felső íve és hosszú, téglalap alakú füle maradt meg (MNM 63/1906.53–54).

4. kép

1–2. *Fülbevalópár*. Ezüst, nagygömbcsüngős. Az egyik kis gömböt a karikára húzták fel, alatta piramis alakban helyezkedik el a másik három, és ezekhez csatlakozik alulról a nagy gömb (MNM 63/1906.72–73).

3. *Fülbevaló*. Az előzőekhez hasonló többgömbös ezüst fülbevaló. A kerek átmetszetű karikára felhúzott kisebb ezüstlemez gömbhöz további négy csatlakozik, ezek alatt pedig a nagyméretű gömb helyezkedett el. Utóbbi függőleges, kereszt alakban elhelyezett rovátkolt ezüstpántokkal díszített. A pántok az egész gömböt átfogták, de már csak kettő van meg az egyik félgömbön (WMM N.19-933.4–5, 7).

4. *Bronzkarika*. Lapos bronzhuzalból hajlították (WMM N.19-933.7).

5–6. *Bronzlánc*, 2 db. Vastag, kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, nagyméretű nyolcas alakú, egymásra merőleges szemekből áll. Az egyik öt, a másik négy szemből áll, utób-

ról írt monográfiájában is (VIDA 1999, 217, 6. t. 3, 103. t. 3).

Bóna István a kunágotai lelet tárgyalása során párhuzamként említi a szárazdi leletek „vitán felül kora avar” részét (BÓNA 1982–83, 127).

A szakirodalomban legutóbb felbukkanó tárgy, a kis bronzfüllel ellátott kerek bronzlemez, egy hajdani korongfibula hátlapja (GARAM 1993b, 105).

bin a negyedik szem töredékes. A „nyolcasok” két része merőleges egymásra. Erősen kopott (WMM N.19-933.19 és MNM 63/1906.32).

7. *Bronzlemez*. Párhuzamos oldalú. Egyik vége elkeskenyedek, hurkosan visszahajtott (WMM N.19-933.11b).

8. *Kettősgyöngy*. Sötétszürke, lapított, hengeres testű szemeggyöngy, nyolc fehér bütökkel, végeiken zöld szem látható (MNM 63/1906.18).

9. *Kettősgyöngy*. Sötétszürke, lapított henger formájú, nyolc fehér bütökkel (MNM 63/1906.19).

10–14. *Szemeggyöngy*, 5 db. Lapított, hengeres testű üveggyöngy, négy dudorral. Az egyik fekete színű, négy fehér dudorral, végeiken zöld szemmel. Két darab fekete színű, négy fehér dudorral, zöld szem nélkül, két darab pedig piros színű, fehér folytatással, négy fehér dudorral, azok végein zöld szemmel (MNM 63/1906.13–17).

5. kép

1–5. *Bronzkorong*, 2 db. Vékony, préselt díszű bronzlemezről készült. Gyöngyosimitáció és széles körív szegélyezi. A mintát a középén lévő kettős körből kiinduló kereszt, és négy szára közti két-két félkörív. A félkörökön belül, valamint a félkörök és a középpont között egy-egy pontdísz foglal helyet. A koronghoz három oldalról két-két hosszú szeggel téglalap alakú bronzlemezeket erősítettek fel. A lemezek három préselt pontsorral és azok között két bordával díszítettek. Az egyik korongnak csak töredéke maradt meg (WMM N.19-933.34–35).

6–17. *Bronzpánt*. Bronzlemezről préselt, széleik helyenként sérült. Bordákkal és beütött pontsorral díszített (WMM N.19-933.36–47).

6. kép

1. *Fülbevaló*. Töredékes állapotban van. A nagyméretű bronzkarika kerek átmetszetű, ovális. A felhúzott ezüstlemez gömb díszítése torqueált rátét, rátett virágminták. Közepén bordázott ezüstdrót fut körbe (WMM N.19-933.8).

2. *Korongfibula hátlapja*. Vékony bronzlemez. Egyik oldalán, a széléhez közel kis bronzfüll található, mely a tartószerkezet maradványa. A füllel átellenes oldalán, a peremen körben forrasztás nyoma látszik (MNM 63/1906.138).

3. *Csat*. Nagyméretű, ovális, öntött bronz csatkarika. Tüskéje hiányzik (MNM 63/1906.26).

4–5. *Bronzveret*, 2 db. Bronzlemezről készült téglalap alakú veret, közepén szintén téglalap alakú kivágással. Körben a széleken kettős félkörökkel díszített. A sima bronz hátlap töredéke megmaradt az egyik vereten (WMM N.19-933.32–33).

6. *Ezüsttárgy töredéke*. Henger alakú, kör keresztmetszetű, enyhén ívelődik. Ezüstlemezről hajlították, a végét bordá-

zott ezüstpánttal fogták át és kerek lemezzel zárták le (MNM 63/1906.124).

7–10. *Ezüstlemez töredék*, 4 db. Ismeretlen tárgyról származik. A leltárkönyv bejegyzése szerint henger alakú ezüstlemez töredéke. Hossztengelye mentén hajlított, oldala enyhén ívelődik, és egyik vége felé keskenyedik (MNM 63/1906.124).

11. *Tarsolyzáró töredéke*. A bronzlap egyik végén korongga szélesedik, melyet középen átlukasztottak (WMM N.19-933.11a).

12. *Bronzlap*. Téglalap alakú, egyik vége lekerekített. A közepéhez közel kerek lyukak fúrtak (WMM N.19-933.18).

13. *Bronzlemez*. Középső része enyhén kiszélesedik, mindkét vége félhold alakot képez. Középen kettétörött (WMM N.19-933.12).

7. kép

1. *Bronzveret*. Hosszúka, egyik végén lekerekített bronzlemez. Préselt díszítése stilizált emberarcot ábrázol. A homlokánál, az állrésznél és a lemez két szélén is bordadíszítés látható (WMM N.19-933.24).

2. *Bronzveret*. Egyik végén csúcsosan záródó bronzlemez. Préselt díszítése stilizált emberarcot ábrázol (WMM N.19-933.25).

3. *Kettős pajzs alakú övveret*. Préselt, geometrikus díszítését pont-vonal minta, valamint hosszúka, csepp alakú mezőkben U-alakú vonalak és körök alkotják (WMM N.19-933.28).

4. *Bronzlemez*. Töredékes állapotú. Félkörös záródású, préselt díszítésű: homorú kivitelű madárábrázolás látható rajta. A madár testét domború kör alkotja, ebből indul ki a fark, a két láb, és a jobb szárny. A szárnyat párhuzamos ferde vonalak és az azokat két oldalról körülvevő pontkörök alkotják (WMM N.19-933.26).

5. *Bronzlemez töredéke*. Az előzővel megegyező szárnymotívum figyelhető meg rajta. Egyik végén megmaradt a szeglyuk nyílásának egy része (WMM N.19-933.27).

6. *Bronzcsat*. Az ovális, csúcsos végű csatkarikát és a pajzs alakú testet egy darabból öntötték. A vas csattüskének csak a töve maradt meg. A csattest közepén csepp alakú áttérés. Mellette egy-egy szegecs (MNM 38/1905.87).

7. *Szíjvég előlapja*. Félkörösen záródó préselt bronzlemez. A két oldaláról egymással szemben kiinduló két-két félkörön belül pont-vonal díszítés látható. A szíjvég közepén és félkörös végénél két beütött pont van. A felső szélén lévő szegecslyukon keresztül erősítették a szíjra (MNM 38/1905.89).

8. *Ezüstkapocs*. Lapos ezüsthuzalból hajlították (MNM 63/1906.117).

9. *Vaskarika* (WMM N.19-933.9).

10. *Kardfüggesztő veret*. P-alakú kardfüggesztő ezüstverete. A leltárkönyvben is ezüstként szerepel, de Fettich bronznak említi (FETTICH 1926a, 9). Díszítetlen (MNM 63/1906.116).

11. *Csat*. Kisméretű, egy darabból öntött bronzcsat. Karikája ovális, teste pajzs alakú, tüskéje hiányzik. Két szegecs szolgált felerősítésül (MNM 63/1906.137).

12. *Csat*. Az előzővel megegyezik, csak csatteste valamivel hosszabb (MNM 63/1906.136).

8. kép

1. *Szíjvég előlapja*. Bronzlemezről készült, széle lehajlik. Oldalai párhuzamosak, vége félkörösen záródik. Felső szélén pánt nyoma látszik, alatta egy szegecslyuk van. Díszítetlen (MNM 38/1905.88).

2. *Szíjvég töredéke*. Bronzlemez, egy szegecslyukkal (MNM 38/1905.90).

3. *Szíjvég*. Félkörös végű, párhuzamos oldalú sima ezüstlemez, felső szélén szegecslyuk (WMM N.19-933.23).

4–6. *Szíjvégek hátlapja*, 3 db. Bronzlemezről készült, lefelé enyhén szélesedik, lekerekített végű, felső szélükön egy-egy bronzszegecsel /az egyikről hiányzik/ erősítették föl (WMM N.19-933.1–3).

7. *Fenőkő*. Szürke színű, lapos kődarab. Egyik végéhez vastöredék rozsdásodott (MNM 63/1906.140)

8–9. *Rozetta*, 2 db. Karéjos szélű, préselt bronzlemez. A középső domború részt pontsor veszi körül (WMM N.19-933.29–30).

10. *Szíjvég hátlapja*. Sima, félkörös végű bronzlemez. Lefelé enyhén szélesedik, felső végén két szegecslyuk. Az egyik szélén egy harmadik lyuk látható (WMM N.19-933.22).

9. kép

1–17. *Gyöngy*, 34 db (eredetileg 35 db volt). Üveggyöngyök: 4 db áttetsző, színtelen, csöpp alakú, 7 korong alakú, kékesfekete, 1 körtealakú, fekete, szabálytalan dinnyemag alakú, zöldesfekete, 1 lekerekített sarkú téglalakú, a laposabbik oldalán átfúrva, fekete, fele letörött, 1 bekarcolt csíkokkal díszített szabálytalan fekete, 2 korong alakú, fekete, 3-3 sárga pettyel, a többi színes, bütykös pasztagyöngy, köztük háromnak egy része hiányzik (WMM N.19-933.21).

18. *Tarsolyzáró*. Lekerekített sarkú, belül üreges csont hasáb. Három kerek lyukkal fúrták át. Díszítése bekarcolt pontkörök és szalagdíz (WMM N.19-933.20).

19. *Csat*. Trapéz alakú feje bronzból öntött. Teste bronzlemez, négy szegecsel (MNM 20/1913.2).

21–24. *Veret*, 4 db. Ezüstlemezről kivágott, négyszögletes töredék, nagyfejű, vastag bronzszegecsekkel (MNM 20/1913.3).

25. *Csonttárgy*. Ovális átmetszetű, enyhén ívelődik, és az egyik irányba keskenyedik. Felülete egy sorban elhelyezett bekarcolt pontkörökkel díszített. Keskenyebb végén egy 3 mm átmérőjű lyuk van (MNM 63/1906.123).

26. *Bronzkarika* (MNM 63/1906.134).

10. kép

1. *Bújtató*. Bronzpántból hajlított, téglalap alakú. Két egymásra hajló végét egy bronzszegecs fogja össze (MNM 63/1906.139).

2. *Csatkarika*. Ellipszis alakú, lapított kör átmetszetű öntött bronz csatfej. A csattüske hiányzik (MNM 63/1906.135).

3. *Övveret*. Téglalap alakú, áttört díszű, aranyozott öntött bronz. Díszítése két, egymással szembenéző, tulipánformájú levélminta, amiket négy borda fog a közepén elhelyezkedő kör alakú részhez (MNM 63/1906.36).

4. *Lándzsa*. Kovácsoltvas, négyzetátmetszetű (WMM N.19-933.51).

5–8. *Favödör szerelékei*. A fül vashuzalból készült. Visszahajtott végein egy-egy lekerekített végű, átlukasztott bronzlemez, melyekkel a fület a favödörhöz erősítették. A három bronzabroncs közül az egyik ép, a másik kettő törött (WMM N.19-933.13–17).

11. kép

1. *Vaskés töredéke*. Egyélű, egyenes hátú (WMM N.19-933.10).
2. *Vaskengyel*. Kerek átmetszetű szára ovális hajlású, talpalója egyenes, füle téglalap alakú (MNM 38/1905.92).

12. kép

1. *Övveret*. Ötszögű, egész felületén aranyozott, csüngődíszes öntött bronz veret. Áttört díszítését két, egymással szembenező S-alakú inda alkotja. A nagyjából háromszög alakú áttört csüngőtagot levéldísz és gyöngyimitációk díszítik (MNM 20/1913.2).
2. *Nagyszíjvég*. Kétoldalas, karéjos nagyszíjvég egyik fele. Alul csúcson végződik, felső végéhez két virágot mintázó felerősítő fül csatlakozik. Vésett levélminták díszítik (MNM 67/1890.8).
3. *Övforgó*. Háromszög keresztmetszetű, piskóta alakú öntött bronz övdísz. Közepén hosszú bronzszegecs. Vésett-poncolt díszítését a szegecstől két irányba kiinduló, egymás fölött szorosan elhelyezkedő levélpárok alkotják (MNM 67/1890.9).
4. *Övveret*. Téglalap alakú, egy darabból öntött, bronz karakacsüngős függesztőveret (MNM 63/1906.27).
5. *Csat*. Bronzlemezről préselt kisméretű csat. Karikája ovális, teste pajzs alakú. A csattüskét bronzhuzal alkotta (WMM N.19-933.31).
6. *Vascsat*. Négyyszög alakú (MNM 38/1905.94).
7. *Vaskarika töredéke* (MNM 20/1913.1).
8. *Vaszabla*. Két része összeroldásodott. A két pofarúd végei gömbösen kiszélesednek, oldalukhoz egy-egy félkör alakú vasgyűrűt forrasztottak (MNM 38/1905.91).

13. kép

- 1–13. *Övveret*, 13 db (eredetileg 14 db volt). Hosszúkás formájú, ezüstözött, öntött bronz. Nyolc esetben a verethez csuklósan kapcsolódó, ötszögű, díszítetlen csüngőtag csatlakozik, a többi öt csüngőtag nélküli. A díszítés vésett-poncolt, S-alakban ívelődő indadíszes ornamentika. Az egyik veretet vésett levélminta díszíti (MNM 38/1905.60–73).
14. *Övveret*. Az előzővel teljesen megegyezik, de a zsanérral függesztőkarikát erősítették hozzá (MNM 38/1905.74).
15. *Övforgó*. Öntött bronz, piskóta alakú. Díszítése poncolt háttérben vésett indadísz (MNM 38/1905.75).
16. *Nagyszíjvég*. Ezüstözött öntött bronz, kétoldalas, lekerekített végű. A felerősítésre szolgáló két fül egymással szembenező állatfejeket ábrázol. A síjvég mindkét oldalát poncolt háttérű vésett indadísz tölti ki (MNM 38/1905.52–53).
17. *Csat*. Csuklós szerkezetű öntött bronz csat. Karikája ovális, teste pajzs alakú. Díszítését két, egy pontból kiinduló, egymással összeérő inda alkotja, poncolt háttérben (MNM 38/1905.77).

18–29. *Mellékszíjveret*, 12 db (eredetileg 14 db volt). Pajzs alakú, ezüstözött bronzöntvények két szegecslyukkal. Vésett-poncolt díszítésű (MNM 38/1905.38–51).

30–32. *Kisszíjvég*, 3 db. A nagyszíjvéghez hasonlóan állatfejes, ezüstözött bronzöntvények, kettős lapuak, lekerekített végűek. Felületüket poncolt háttérben vésett indamotívum díszíti (MNM 38/1905.54–59).

14. kép

1. *Edény*. Világosszürke színű, finoman iszapolt, korongolt bögre. Súlypontja az alsó harmadán van, pereme kihajlik. Felső része díszített: közvetlenül a nyak alatt hullámvonalköteg, alatta vízszintes vonalköteg, ez alatt pedig újabb két hullámvonalköteg fut körbe (MNM 42/1950.1).
2. *Edény*. Zömök, vöröses színű, korongolt agyagedény. Szinte egész felületét sötétszürke füstfoltok borítják. A közepén hasasodik, pereme enyhén kihajlik. Vállán vízszintes vonal fut körbe, alatta kettő, felette egy hullámvonal látható (MNM 42/1950.2).
3. *Edény*. Szürkésbarna színű, mészkaviccsal soványított bögre. Kézzel készítették, pereme kihajlik, súlypontja a vállán van. Vállán sötétszürke foltok. A talprész közepe enyhén homorú. Díszítetlen (MNM 42/1950.3).
4. *Edény*. Szürkésbarna színű, kézzel formált, durva agyagedény töredéke. Pereme enyhén kihajlik. Díszítetlen (MNM 42/1950.4).

A következő tárgyakat és töredékeket csak a leltárkönyvből ismerjük:

1. „*Vaskengyel* fölfelé körívben keskenyedő száakkal, melyek a karika alakú síjtartóvá mennek át, lapos talppal, M.: 13 cm H.: 12 cm.”
2. „*Vaskarika töredékei* a hüvely nyomaival és ennek egyes ezüstlemezeivel (3 db-ból áll), összhossz 84 cm.”
3. „*Vaskés*, H.: 12,5 cm”
4. „*Vaskések töredékei*.” (2 db)
5. „*Vaskarika töredéke*.”
6. „*Vasnyúlvány*, H.: 8 cm.”
7. „*Vasnyílcsúcsok töredékei*.” (2 db)
8. „*Vasrészek*.” (2 db)
9. „*Köralakú ezüstlemez* két megerősítésre szolgáló szögecskével. A lemez átm.= 1,7 cm”
10. „*Ezüst csüngődísz*, holdsarló alakú töredék (2 db-ra törve).”
11. „*Ezüst dísztárgy töredékei* (2 db).”
12. „*Ezüstboglár töredéke*.”
13. „*Ezüstboglár töredékei* (2 db).”
14. „*Lemzetöredékek* (2 db) ezüstmű.”
15. „*Alsó botvége* ezüstmű (3 tör.)”
16. „*Boglár belseje ólomból* a megerősítésre szolgáló szögecskével.” (3 db)
17. „*Tárgytöredékek* ezüstmű.”
18. „*Szíjvég* rosszezüstmű, hossza 3,5 cm”
19. „*Karika töredékei* (2 db) rossz ezüst.”
20. „*Övcsat*, bronzból, tömören öntve, a síjra való része címerpajzs alakú és három, a szögecské megerősítésére szolgáló lyukkal van ellátva, feje ovális. H = 3,8 cm”. A leltárkönyvben szereplő rajz alapján csuklós szerkezetű csatról van szó.

21. „Bronzcsat, paralelogramma alakú H = 2,3 cm Sz = 2,0 cm”
 22. „Bronzkarperec, nyílt karika, átm. = 7 cm”
 23. „Bronzkarperec (kettő tör.), 0,4 cm széles szalagból álló nyílt karika, amely két végén kiszélesedik. Átmérője = kb. 6 cm.”
 24. „Bronzkarperec töredéke.”
 25. „Nyílt karika bronzsodronyból, átm. = 2,8 cm”
 26. „ugyanaz, csak sokkal kisebb, átm. = 1,7 cm”
 27. „Bronzlemez töredéke /fölfelé hajlított/.”
 28. „Övpánt, bronzból, sodronydíszítéssel és közepén lyukkal, h = 3,4 cm”
 29. „Láncszem, 8-alakú.”
 30. „Vasbalta, H = 15,5 cm ,,
 31. „Kardhüvely töredékei, (különbféle díszítésű ezüstlemezek).”

A kora avar lovassír

A szárazdi leleteknek az a része, melyet 1906-ban leltároztak be a Nemzeti Múzeumban, zömében egy kora avar lovassírból származik (FETTICH 1926a, 9, X.t.1–17; BÓNA 1982–83, 127). A karéjos, rojtmintás lószerszámveretek, félgömb alakú boglárók, ezüst szíjvégek, hosszúfűlű kengyeltöredék, P-alakú kardfüggesztő, nagygömbös fülbevalópár, a már csak a leltárkönyvből ismert ezüstlemezekkel díszített vaskard, nyílcsúcsok mind a kora avar kor lovassírainak jellegzetes emlékei (KOVRIK 1963, 227).

A lószerszám (1–3. kép)

A szárazdi háromkaréjos, rojtmintás lószerszámveretek (2. kép 1–4) legközelebbi párhuzamai a hat darab bronzbetétes kunágotai ezüstveret (BÓNA 1982–83, 4. kép 1–6; GARAM 1992, 138, 7. tábla 1–8; GARAM 1993, 60. tábla 1–8), a gerlai (KÜRTI 1980, 80, 2. kép 15–19), valamint a szintén Tolna megyei Kölesdről (HAMPEL 1900, 109) és Cikó 552. sírjából (KISS G.–SOMOGYI 1984, 65, 38. tábla) származó veretek.

Bolygatatlan sírok feltárásából kiderült, hogy a háromkaréjos, rojtmintás lószerszámveretek a fejhámot díszítették, feltehetően a szíjak találkozási pontjainál. A Szegvár-sápoldali lovassírban két verettöredék feküdt a lókoponya halántékán (BÓNA 1980, 14. kép 3), a móri 21. sírban a szemeknél és a szájnál két-két darab (TÖRÖK 1954, 54). A környei 104. (SALAMON–ERDÉLYI 1971, Taf. 38) és a hajdúdorogi 1.sírban (KRALOVÁNSZKY 1992, 9. ábra; GARAM 1992, Taf. 46. 1–6) hat rojtmintás veret helyezkedett el a lókoponya két oldalán. Az utóbbi sírból bizánci pénz, Herakleios császár 610–613 között vert solidusa is előkerült (SOMOGYI 1997, 109). A szárazdi darabokat is így helyezhették el a kantáraton.

A háromkaréjos rojtmintás veretek általában félgömbös veretekkel (1. kép 1–5, 6–18) együtt fordulnak

elő a koraavar lószerszámokon. A kisebb félgömbös veretek a fejhámot, a nagyobbak a farhámot és szintén a fejhámot díszítették (KRALOVÁNSZKY 1992, 9. ábra). A szárazdi félgömbös vereteket nagyméretű bronzszegekkel erősítették a szíjazatra (1. kép 19).

A hosszúfűlű, alma alakú kengyelek (3. kép 6) a kora avar szállásterületen általánosan elterjedtek (KOVRIK 1955b).

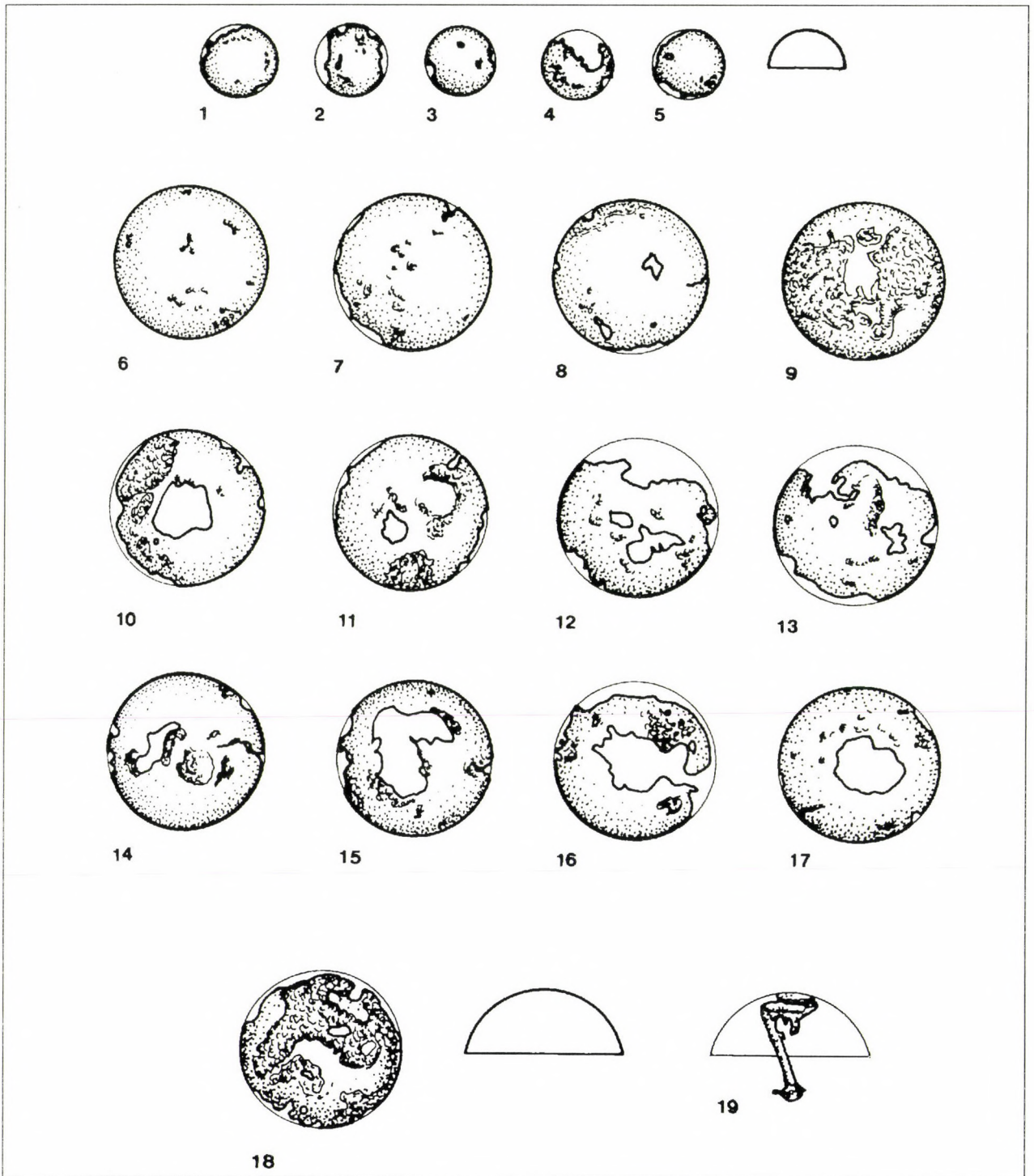
A koraavar kori sima vagy pántdíszes szíjvégeket övdíszként vagy lószerszámdíszként is alkalmazták. Szárazdról nyolc darab, nagyméretű, kétlemezes ezüstsíjvéget (2. kép 6–8; 3. kép 1–5) ismerünk, melyeket egy-egy szegeccsel erősítettek a szíjhoz. A felső szegélyen pántdíszítés nyoma látszik. Nagy méretükből és párhuzamaikból ítélve ezek minden bizonnyal lószerszámdíszek voltak. Hampel Németpegről közöl rokon szíjvégeket „a ló felszerelésének díszítéséből”, hosszúfűlű kengyelpárral, félgömbös ezüstveretekkel együtt (HAMPEL 1900, 113–114). Hasonló szíjvégek kerültek elő az Aradac-i lóssírban, a ló medencéjén kétoldalt egy-egy párban elhelyezve, félgömb alakú veretekkel díszített farhámra (NAGY 1959, 63). A móri 21. sírban részleges lótemetkezésnél a négy láb közötti területen találtak ilyen szíjvégeket (TÖRÖK 1954, 55–56). A szárazdiakkal teljesen megegyező ezüst szíjvégeket találtak a Szegvár-sápoldali lovassírban, még hozzá szintén nyolc darabot. Mindegyik a ló koponyájánál került elő, tehát a fejhám díszei voltak (BÓNA 1979, 10, 5. kép 3, 4, 5). A szárazdi darabok is a fej kantáratának díszítésére szolgálhattak.

A szegvári lovassírban a Szárazdról ismert kora avar lószerszámleletek mindegyikére találunk pontos párhuzamot. A szegvári harcos szájához közel Maurikios császár 584–602 között vert solidusának egykorú hamisítványa feküdt, mely a 7. század első évtizedére keltezi a sírt (BÓNA 1980, 36).

Vaskard függesztőverete (7. kép 10)

A szárazdi harcos ezüstszereléses vaskardja is a Magyar Nemzeti Múzeumba került, mára azonban mindössze az egyik P-alakú ezüst függesztőfüle maradt meg.

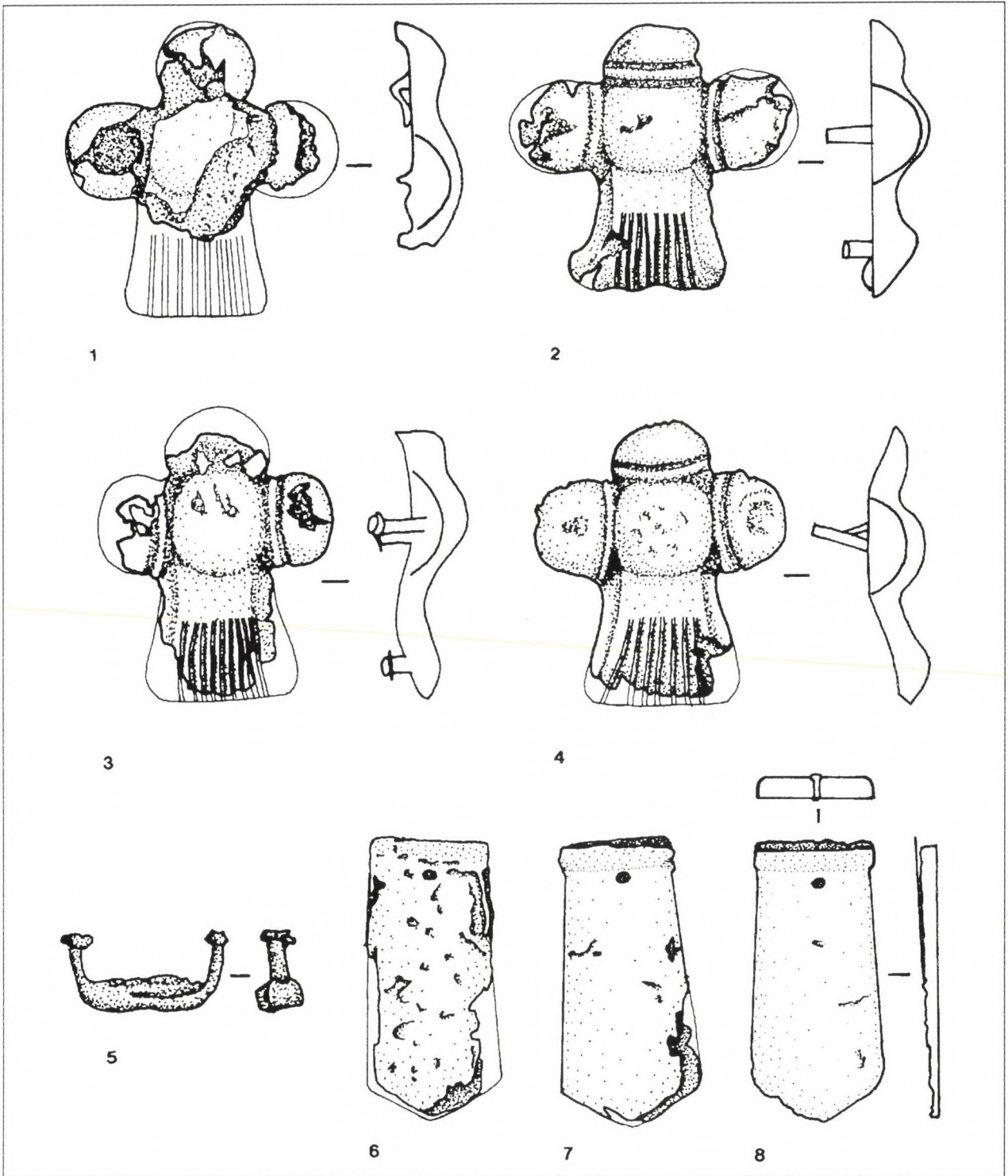
A felismerés, hogy a P-alakú tárgyak tulajdonképpen kardok függesztőfülei, Fettich Nándor nevéhez köthető (FETTICH 1926a) aki tanulmányában bemutat néhány olyan síregyüttest, melyben szerepel ez a tárgytypus (pl. Csepel, Zsámbok 2, Törökkanizsa, Győr 755). Összeállításában ott találjuk a szárazdi leletet is, illetve néhány egészen közeli párhuzamát. A törökkanizsai darab hurkosfűlű, almaalakú kengyellel, félgömb alakú lószerszámveretekkel, préselt ezüst szíjvégekkel származik egy sírból (HAMPEL 1900,

I. kép – Abb. 1.

116). Szintén nagyon közeli párhuzamát ismerjük a győri sírmező 755. sírjából (BÖRZSÖNYI 1906, 321), ahol préselt övdíszeket és kardmarkolatvereteket is találtak. Szinte teljesen megegyezik a szárazdával az Aradac-i 31. sírban talált keresztvas nélküli egyenes vaskard két bronz függesztője

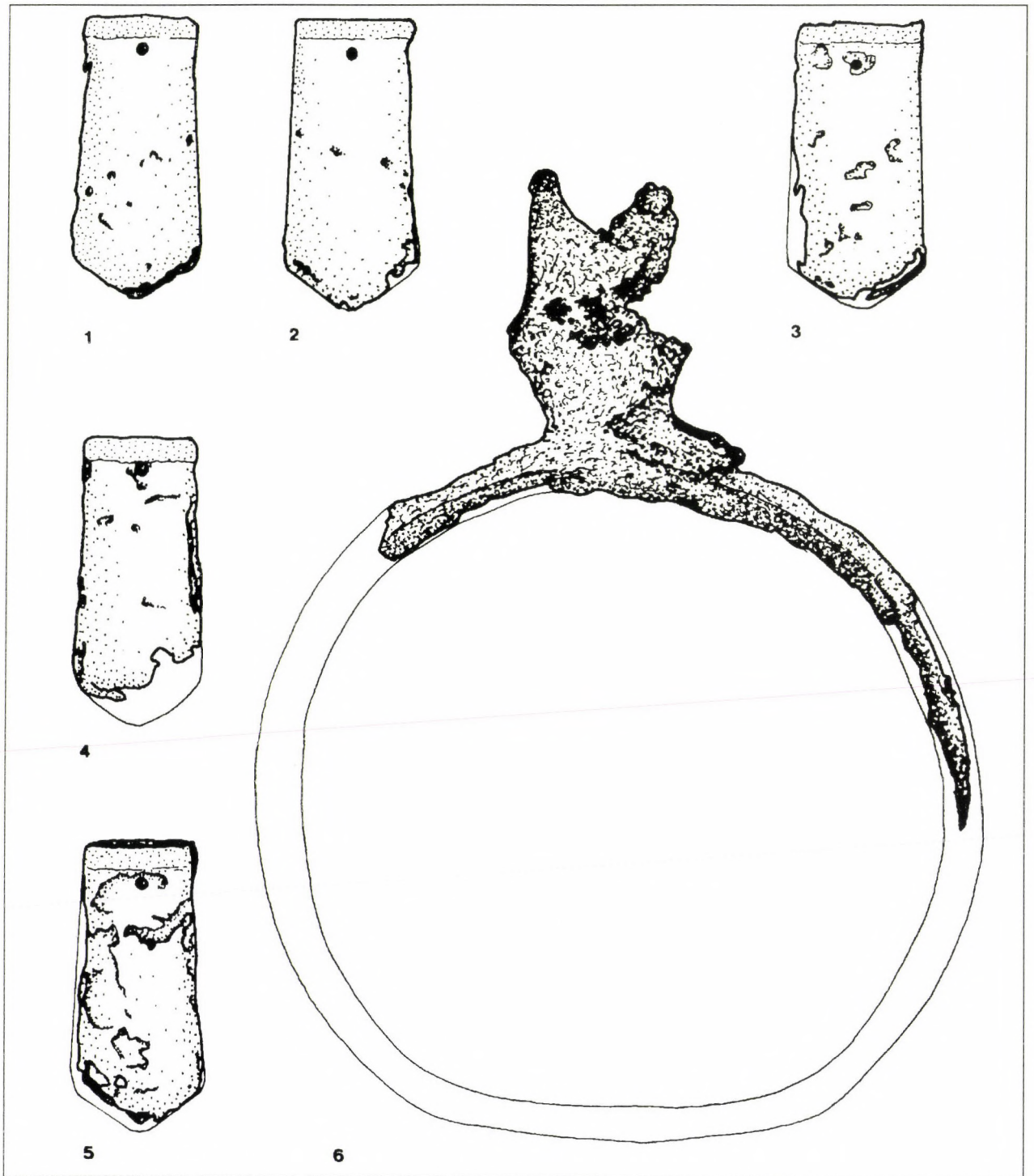
(NAGY 1959, VIII. tábla 1). Fontos megemlíteni Deszk G 8. és Kiszombor O 2. sírját (CSALLÁNY 1939, 126–129, 2. kép 1–2). Mindkettő fülkés lovassír volt, hosszú- és hurkosfülű kengyelekkel, félgömb alakú boglárokkal. Mindkettőben keresztvas nélküli, egyenes, kétélű, ezüstlemezekkel díszített markolatú

2. kép – Abb. 2

kardok voltak. A kardok P-alakú, ezüstlemez függesztői formailag megegyeznek a szárazdival, de ezeket gyöngysorszegély keretezi, világoszöld üveggyöngy díszíti és préselt ezüstpánt erősíti a hüvelyhez. A Kiszombor O 2. sírban Martinovka-típusú szíj-

végek, a harcos feje mellett nagygömbös fülbevaló és egy Phokas 603–607 között vert bizánci aranypéNZ (SOMOGYI 1997, 109) feküdt, mely a sírt és deszki rokonát is a VII. század első harmadára keltezik (CSALLÁNY 1939, 141).

3. kép – Abb. 3

Amint a szárazdi darab leletkörnyezete és a számos felsorolt példa is mutatja, a P-alakú kardfüggesztők általában kora avar kori síregyüttesekben fordulnak elő, egyenes, kétélű, keresztvas nélküli kardok felkötésére szolgáltak. Ez a függesztőtípus azonban középvasar temetkezésekben is előfordul. Az iváncsai (BÓNA

1970, 251) és a Kecskemét-ballószögi (SZABÓ 1939, I. tábla 11a) sírból szabályák függesztőiként kerültek elő a szárazdihoz nagyon hasonló veretek.

A kardok két függesztősziját kis egybeöntött bronzcsatok (7. kép 11–12) segítségével fűzték az övről lecsüngő szíjakhoz. Erre látunk példát Mór-

Akasztódomb 25. (TÖRÖK 1954, XI. tábla 14–15), Törökbálint 2. sírjában (KOVRIK 1957, XIX. tábla 13–14), és ezt a célt szolgálhatta a szárazdi két kis bronzcsat is.

Övbujtató (10. kép 1)

A szárazdi harcost minden bizonnyal ezüstdíszes övvel helyezték örök nyugalomba. A leltárkönyvbe számos ezüsttöredéket jegyeztek fel, boglárók, szíjvég maradványát, lemeztöredékeket, ezüstartgyak töredékét. Ezek közül semmi nem maradt ránk, de közöttük lehetnek a szíjvégek mellett az öv vereteinek töredékei is.

Az egyetlen tárgy, ami az övhöz tartozhatott és még ma is megvan, a bronzlemezből hajlított övbujtató.

Ez a bujtatótípus kora és középvavar leletegyüttesekben egyaránt megtalálható.

A Kecskemét-Sallai utcai sírban a szárazdival szinte megegyező bronzbujtató került elő, arany- és ezüstlemezekből préselt geometrikus díszű kora avar övgarnitúrával, nagygömbös, granulált arany fülbevalópárral, markolatgyűrűs, rövid keresztvasú karddal együtt. A sírt feltárója a 7. század közepső harmadára keltezte (H. TÓTH 1980, 151). A Kecskemét-Sallai utcai darabhoz hasonlóan 650 tájára keltezték a Budakalász-Dunapart 696. lovassírból koraavar övgarnitúrával együtt előkerült aranyozott öntött bronz, indadíszes övbujtatót (VIDA-PÁSZTOR 1996, 344–345). Ugyanilyen bujtatót ismerünk a középvavar korból, Tiszakécske-Óbög 1. sírjából is a 7. század utolsó harmadából (GARAM 1991, 1. kép 13).

A felsorolt párhuzamok keltezése alapján nem valószínű, hogy a szárazdi övbujtató a 7. század első harmadában eltemetett harcos övéhez tartozott.

Az analógiák alapján biztosan a korai lovassírhoz tartoztak az ezüst háromkaréjos, rojtmintás lószerszámveretek, félgömbös veretek, szíjvégek, a hosszúfülű kengyeltöredék, a P-alakú kardfüggesztőveret és a kard felkötésére szolgáló két kis bronzcsat, valamint a csak a leltárkönyvben szereplő vaskard, nyílhegyek, ezüstverettöredékek.

A szárazdi lovassír keltezését bizánci érmek is segítik. A Szegvár-sápoldali sírből származó Maurikios-éremhamisítvány, a Kiszombor O 2. sírből előkerült, 603-607 között vert Phokas-érem és a hajdúdorogi 1. sírből ismert, 610–613 között készült Herakleios-solidus alapján a 7. század első harmadára tehetjük.

Női sírok leletei

Szemesgyöngyök (4. kép 8–14)

A kora avar női sírok leggyakoribb, a nagygömbös fülbevalókkal és bronzláncokkal együtt legtípusosabb mellékletei a színes, folytatott díszű, általában négy

dudorral ellátott üveggyöngyök. A szárazdi leletek között öt lapított gömb alakú, négy dudoros szemesgyöngy és két, lapított gömbrészekből álló szemes ket-tősgyöngy szerepel. Pásztor Adrien kutatásaiból kiderült, hogy a kora és középvavar korban a gömb formájú gyöngyök a legkedveltebbek – szemben a megelőző germán időszak hasábos formáival –, ezek közül is a lapított gömb alakúak a leggyakoribbak. A díszítést tekintve a négy szemes változat a legáltalánosabb (PÁSZTOR 1996, 206). A szemesgyöngyöknek a szárazdiak által is képviselt színváltozatai már az első avar generációval megjelentek a Kárpát-medencében és a kora avar időszakban sokáig használatban voltak (PÁSZTOR 1995, 73, I. tábla 12.2, 13, 15.1–2). A szemesgyöngyök eltűnése a temetkezésekből és a kölesgyöngyök megjelenése a kora avar kor végét jelzik (KOVRIK 1963, 143; PÁSZTOR 1995, 72).

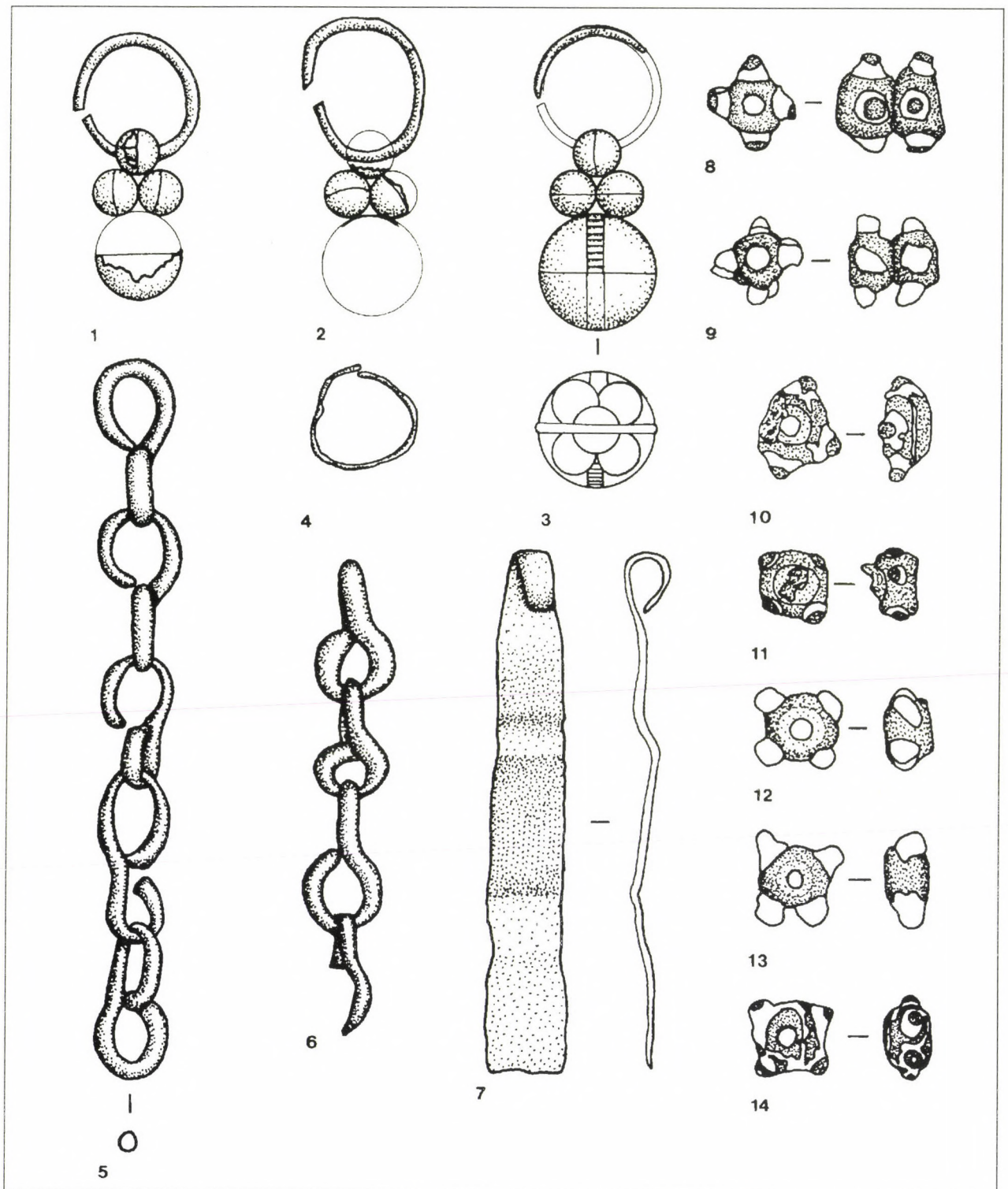
A kora avar harcossírokban a nyak tájékáról vagy a medencetájon gyakran egy vagy két gyöngyszem került elő, amit ázsiai eredetű szokásnak tart a kutatás (BÓNA 1980, 68). A szárazdi gyöngyök száma túl sok ahhoz, hogy a harcos mellékletei közé soroljuk.

Bronzlánc (4. kép 5–6)

A vastag bronzhuzalból hajlított, elfordított nyolcas alakú szemekből álló bronzláncok jellegzetes kora avar leletekkel kerülnek elő egy sírből: nagygömbös fülbevalókkal, tarka szemesgyöngyökkel, bronz stílus-tűkkel. Szárazdról két ilyen töredék is származik.

A vastag, nyolcas alakú bronzláncok az esetek többségében a halott bal oldalánál kerültek elő. Függesztő funkciót láttak el, végükre sokszor vaskarikát (pl. Kölked-Feketekapu A 329. – KISS A. 1996, 93) vagy bronzkarikát akasztottak (pl. Kölked-Feketekapu A 279. – KISS A. 1996, 81–82; Szekszárd-Bogyiszlói út 89. – ROSNER 1999, 20), melyekhez könnyen erősíthettek felerősítésre szánt használati tárgyakat. Hasonló funkciót láthatott el a szárazdi emlékény-gyomban szereplő bronzkarika (9. kép 26) és két vaskarika (7. kép 9; 12. kép 7) is. Bronzlánc közelében több esetben került elő pipereeszköz (pl. Deszk D. 170. – CSALLÁNY 1943, XXVII. tábla 9; Szigetszentmiklós-Háros 14. – CS. SÓS 1961, 12. kép 1). Nagyhársány-Szarkás dűlő 60. sírban (PAPP 1963, XI. tábla 6) a bronzlánc a bal mellkason egy korongfibula és egy díszkés között húzódott. Bronzlánc és csengő került elő Szigetszentmiklós-Háros 1. sírjában is, kürtösvégű ezüstkarpercekekkel együtt (CS. SÓS 1961, 3. kép 1–2).

Az Andocs-újhalastói 12. sírban talált hurkosfülű vaseszközt is a bronzláncsal akaszthatták az övre. A vastárgy talán szintén pipereeszköz volt (GARAM 1972, 174). Hozzá hasonló, de bronzlemezből készült,

4. kép – Abb. 4

visszahajtott végű tárgy szerepel a szárazdi leletegyüttesben (4. kép 7), melyről az előbbieik ismeretében feltételezhetjük, hogy pipereeszközként használták. A bronzláncok bőr- vagy vászontarsolyok függesztésére

is szolgálhattak, csakúgy, mint a későbbi sírokban a deréktájon talált vaskarikák és vasláncok (GARAM 1972, 177). Várpalota-Gimnázium 208. sírjában a bronzlánc végén függhetett a tütartó bronzszelence,

mellette pedig vaskés, pasztagyöngyök, orsógomb helyezkedett el (ERDÉLYI-NÉMETH 1969, XVIII. tábla 7, 10).

Elvértve előfordul férfi sírokban is. A szeghegyi lovassírban állítólag a harcos feje mellett feküdt egy bronzcsörgő, melynek fülébe akasztották a két szemből álló bronzlánc töredéket (ROEDIGER 1903, 273–274; GARAM 1992, Taf. L. 4–5). A szintén a halott fejénél talált érem, Herakleios Konstantinos 616–625 között vert solidusa (SOMOGYI 1997, 109) közvetlenül keltezi a temetkezést és vele együtt a bronzláncot is.

Fülbevalók

– *nagygömbös fülbevalók* (4. kép 1–3)

Az eddig tárgyalt szárazdi leletekkel együtt került a Nemzeti Múzeumba egy pár díszítetlen, nagygömbös ezüst fülbevaló (4. kép 1–3). A szekszárdi múzeumban lévő szárazdi avar emlékanyagban is van egy nagygömbös ezüst fülbevaló (4. kép 3). A Nemzeti Múzeumban őrzött másik kettővel majdnem teljesen megegyezik. A különbség csupán annyi, hogy míg az utóbbiak esetében az ezüstkarikára felhúzott gömbhöz alulról három másik ugyanolyan gömb kapcsolódik, addig ehhez négy, nagygömbje pedig keresztalokban elhelyezett rovátkolt ezüstpántokkal díszített.

A kora avar korban nőknél és férfiaknál is egyaránt jellemző a fülbevalók viselete. Az előkelő harcosok sírjából szinte mindig előkerült egy vagy két fülbevaló. Ez a viseleti szokás ázsiai eredetre vezethető vissza (BÓNA 1979, 30). A nagygömbös fülbevalótípus már a legkorábbi avar emlékanyagban megtalálható az egész korai szállásterületen (KOVRIK 1963, 109).

A szárazdiakkal rokon arany fülbevalópárt ismerünk férfisírokból a 7. század közepére keltezett Kecskemét-Sallai utcai (H. TÓTH 1980, Abb. 4.2) és a II. Justinus (565–578) érme alapján keltezhető szentendrei 1. (BÓNA 1982–83, 5. kép 1–2) sírból.

A legközelebbi, préselt ezüstlemez gömbökből álló analógiákat női sírokból ismerjük, Várpalota-Unió 9., 20. és 24. (BÓNA 1956, Taf. XXIX.15, XXXVI. 1–2, XXXVIII. 1–2), Halimba I. 157. sírjából (TÖRÖK 1999, Taf. XIX. 157.1). Ugyanilyen függőt találunk Andocs-Újhalastó 7. sírjában (GARAM 1972, 3. kép 16). Garam Éva szerint a temető használata a 6. század utolsó harmadában indul, és a 631–32-es válsággal ér véget (GARAM 1972, 180). Az alattyáni sírmező több sírja is tartalmaz ilyen ezüst fülbevalókat, így a 2, 55, 84. sírok is (KOVRIK 1963, Taf. I. 15–16, IV. 7–8, VIII. 1–2). Ezeket a sírokat Kovrig Ilona az egész temető legidősebb sírjai közé sorolja (KOVRIK 1963, 178). Az itt felsorolt párhuzamok alapján a szárazdi nagygömbös fülbevalók a 6. század végére, a 7. század első harmadára keltezhetők.

Rovátkolt ezüst keresztpántokat láthatunk az alattyáni 176. sírban (KOVRIK 1963, Taf. XIV. 67) talált és az Andocs-Újhalastón szórványként (GARAM 1972, 6. ábra 23) előkerült fülbevalókon. Utóbbi esetében, az eddigi példáktól eltérően, a négy kis gömb hengeres taggal kapcsolódik a karikához. Az alattyáni 176. sír Kovrig Ilona meghatározása szerint időben közvetlenül a temető legkorábbi, a 7. század első két évtizedére datált csoportját követi (KOVRIK 1963, 178).

Az arany és ezüst nagygömbös fülbevalók a 7. század közepéig volt használatban (GARAM 1972, 176). A 670 táján megjelenő középavar emlékanyagban (Ozora, Igar, Dunapentele) már nem találjuk meg az arany vagy ezüst nagygömbös fülbevalókat (KOVRIK 1963, 110–111).

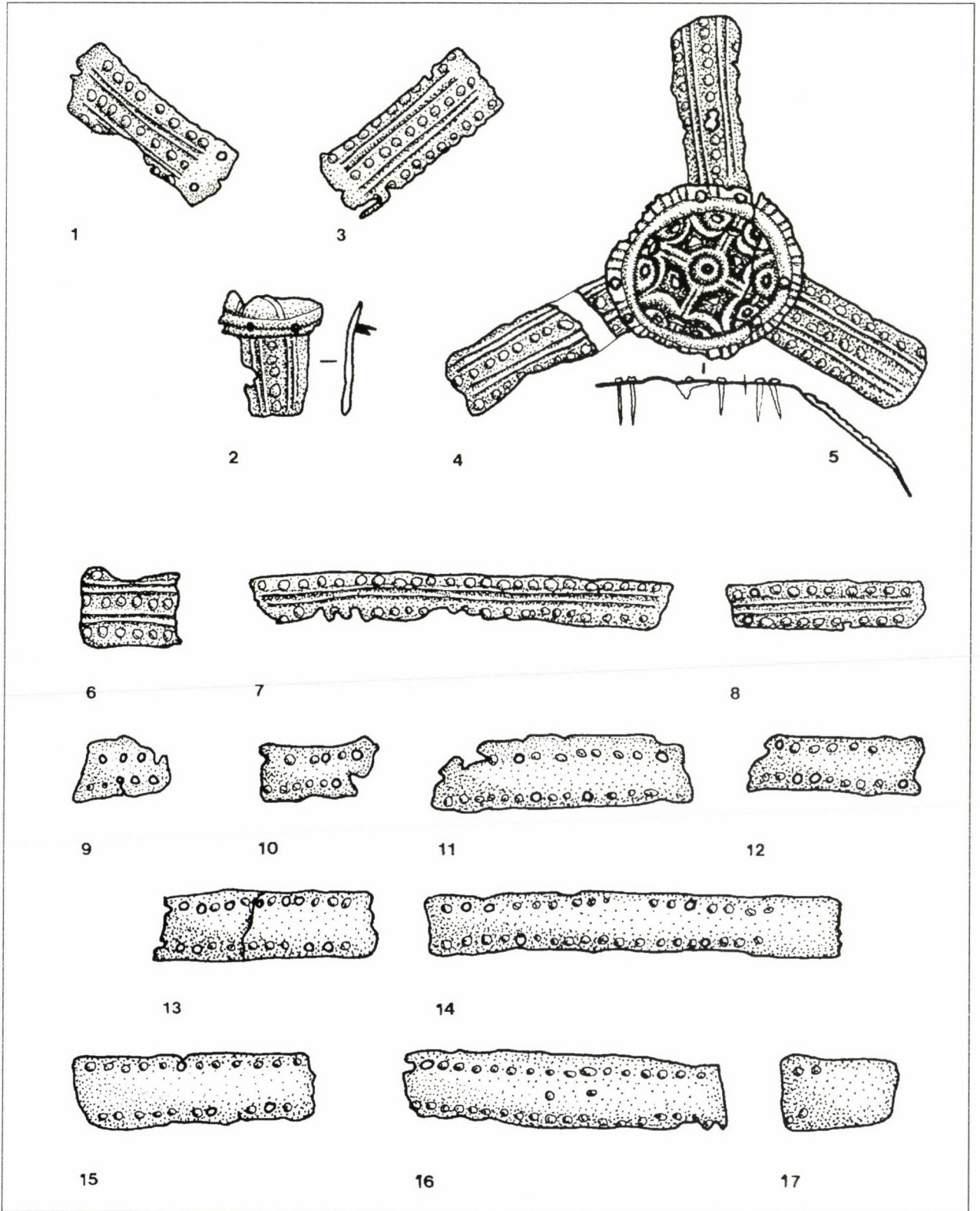
A Nemzeti Múzeumban őrzött fülbevalópárt (4. kép 1–2) Fettich Nándor, Kovrig Ilona és Bóna István is a harcos sírmellékletei közé sorolta (FETTICH 1926a, 9; KOVRIK 1957, 122; BÓNA 1982–83, 127). Mivel azonban a szárazdi sírokról semmiféle dokumentációt, leírást nem ismerünk, ebben nem lehetünk teljesen biztosak.

Az 1906-ban Szárazdról a Nemzeti Múzeumba került leletegyüttesben – a római tárgyak között beletárolva – szemesgyöngyök (4. kép 8–14) és vas-tag bronzhuzalból hajlított, elfordított nyolcas alakú szemekből álló bronzlánc töredék (4. kép 7) is szerepel. Ezek pedig a korai avar időszak női sírjainak legjellemzőbb mellékletei, és gyakran nagygömbös fülbevalókkal együtt fordulnak elő, mint például Várpalota-Gimnázium 208. (ERDÉLYI-NÉMETH 1969, 189–190) és Várpalota-Unió 20. sírjából (BÓNA 1956, 190). Figyelembe véve azt is, hogy a szárazdi nagygömbös fülbevalópár legjobb párhuzamai női sírokból kerültek elő – pl. az imént említett Várpalota-Unió 20. sírből –, valószínűbbnek tűnik, hogy a lovassírral nagyjából egykorú női temetkezéshez tartozik, a bronzláncsal és szemesgyöngyökkel együtt.

– *felhúzott gömbös fülbevaló* (6. kép 1)

Töredékes állapotban került elő, csak nagyméretű bronz karikája és ezüst lemezgömbjének fele maradt meg. Rossz állapota miatt nem állapítható meg, hogy a karikán eredetileg három vagy csak egy gömb szerepelt-e, de a fülbevaló nagy mérete és karikájának bronz anyaga alapján inkább a háromgömbös változat tűnik valószínűbbnek. A felhúzott lemezgömb maradványát gyöngyözött drótból kialakított „pápaszem”-minták díszítik. Hasonló díszítést találunk a regölyi 61., cikói 193. és 239. sír ezüst fülbevalóin (KISS G.–SOMOGYI 1984, 64. tábla; 14. tábla; 16. tábla).

Ezzel a fülbevalótípussal Kiss Gábor foglalkozott részletesen (KISS G. 1983). A felhúzott gömbös fül-

5. kép – Abb. 5

bevalók már a 7. század középső harmadában föltűnnek, de nagyobb számban csak a század utolsó harmadában, a középvavar időszakban jelennek meg. A 8. század folyamán végig megfigyelhető, ekkor azonban már a háromgömbös változat dominál. A fülbevalók minősége romlik – arany példányokat nem ismerünk a 8. századból –, és jóval nagyobb méretben készülnek, mint a megelőző században. A legnagyobb számban Somogy, Tolna, Baranya megyék területén került elő, kisebb csoportokban a Dunától északra és a Tisza középső folyásánál is megfigyelhető. A tárgytypus eredetét a bizánci kultúrkörben keresi a kutatás (KISS G. 1983, 107–110).

A szárazdi fülbevaló a 7. század végén, de inkább a 8. század folyamán került a földbe.

Korongfibula (6. kép 2)

Bóna István úgy vélte, hogy a koraavar lovassírhoz hajdan fémkorsó is tartozott, melynek csupán bronzlemez talprésze került múzeumba (BÓNA 1982–83, 127). A kis füllel ellátott bronzkorongról Kiss Attila állapította meg, hogy valójában női sírokra jellemző korongfibula hátlapjáról van szó (KISS A. 1991, 76).

Garam Éva a korongfibulák tipologizálása során három fő típust állapított meg: az első csoportba tartoznak azok a fibulák, melyek préselt díszítésű ezüst előlapját és hátlapját egy oldalpánttal fogták össze, a másodikba a függőlegesen lehajtott fedőlemezüek, a harmadikba pedig a közepükön kőberakással díszítettek. A szárazdi bronz hátlapot a második csoportba sorolta (GARAM 1993, 105, Abb. 4. 4). A lehajtott előlap és a hátlap összeforrasztásának nyomát jelzi a bronzlemez peremét szegélyező sötét sáv. Korongfibulák általában női sírokból kerültek elő, de előfordultak gyereksírokban is. A mellkason vagy az áll alatt találták őket. E tárgytypus használatának ideje a kíséző leletek alapján a 6. század végére és a 7. század elejére tehető, egy kis csoportja Pécs környékén azonban még a 7. század végén és a 8. század elején is kimutatható. Elterjedésük Keszthely és Pécs környékére korlátozódik, arra a területre, ahol a stílusútk, kosaras fülbevalók, egyedi típusú bizánci csatok is leginkább előfordulnak. Mindez arra utal, hogy a kora avar kori Dél-Dunántúl, Keszthely környéke és szoros szálakkal kapcsolódik a bizánci kultúrkörhöz (GARAM 1993, 131). A korongfibuláknak nincs előzménye a pannóniai régészeti anyagban, a tárgytypus eredete a kora bizánci kultúrkörben kereshető.

Ovális bronzcsat (6. kép 3)

A nagyméretű ovális vas- és bronzcsatok a gepida temetők leggyakoribb leletei közé tartoznak, viszont a kora avar korban viszonylag ritkán fordulnak elő.

A kora avar korban elterjedési területük főleg a Dunántúl keleti része, Erdélyből három lelőhelyen kerültek elő a Maros mentén, a korábban a gepidáktól sűrűn lakott Tisza mellékéről pedig csak két lelőhelyről ismerjük. A Duna-Tisza közén, a Tiszántúlon nem találtak ilyen csatokat (KISS A. 1992, 53, 11–12. térkép; KISS A. 1996, 203). A legnagyobb számban Kölked-Feketekapu A temetőjében, 140 sírból kerültek elő. Kiss Attila az ovális csatok nagy számát – ahogyan a sírokban talált számos fésűt is – a korábbi tradíciók meglétének tulajdonítja, és a kölkedi közösséget gepida eredetűnek tartja (KISS A. 1996, 204).

Az esetek többségében női sírokból kerültek elő, jellegzetes koraavar kori tárgyakkal: bronzláncsal (pl. Szekszárd-Bogyiszlói út 89. – ROSNER 1999, Taf. 7), szemesgyöngyökkel, nagygömbös fülbevalóval (pl. Szigetszentmiklós-Háros 17. – CS. SÓS 1961, 16. kép 8; Alattyán 59. – KOVRIG 1963, Taf. IV. 39).

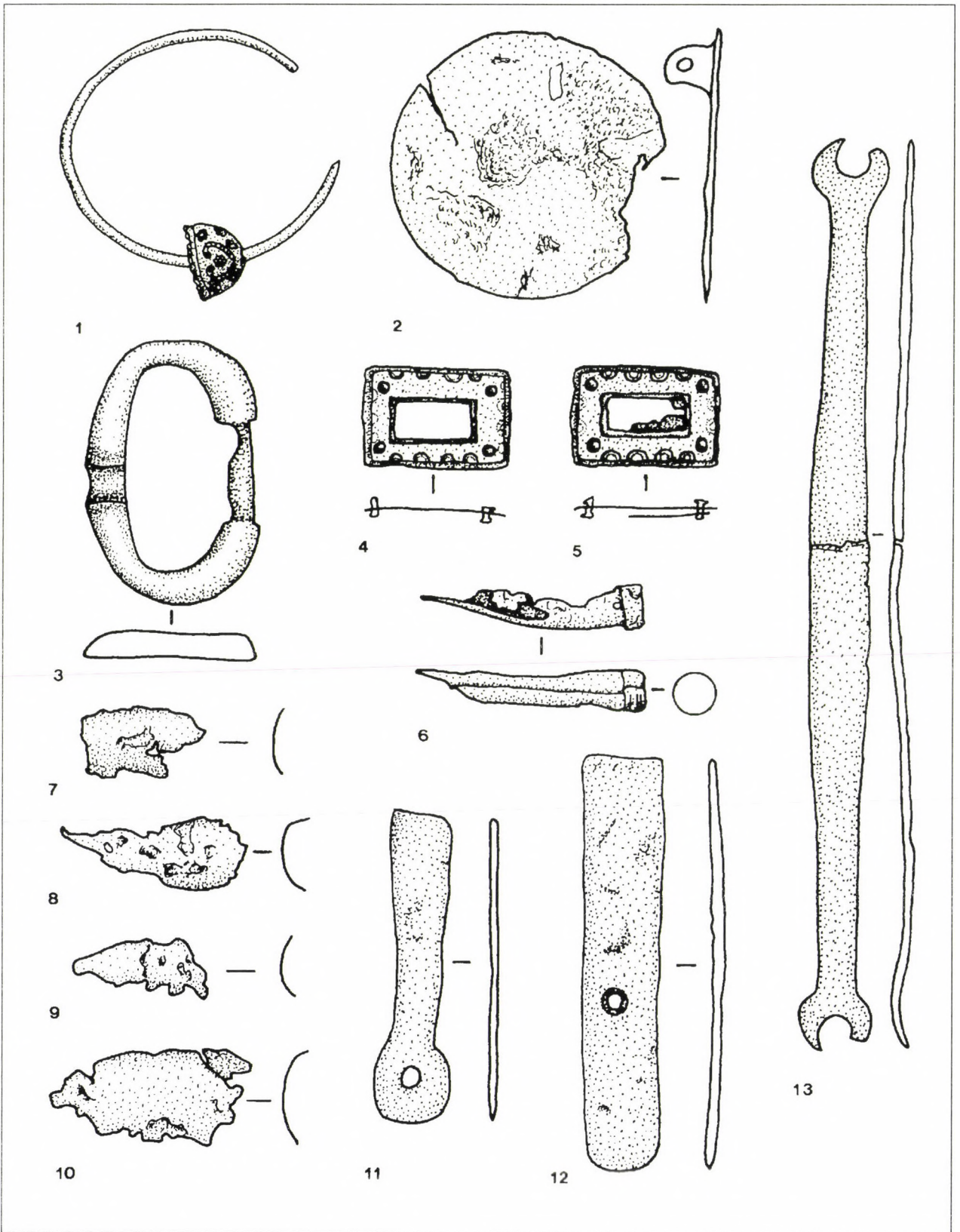
Övdíszek (6. kép 4–5)

A négyszögletes, beütött kettős félkörökkel díszített, középen téglalap alakban kivágott bronzveretek a kora avar kor női sírjainak ritka leletei (KISS A. 1992, 85, 38. térkép), melyek általában hasonló díszítésű, csuklós vagy tokos öntött bronz nagyszíjvégekkel együtt szerepelnek a sírokban.

A szárazdi veretek legpontosabb párhuzamait a németsűrűi leletben (MAROSI-FETTICH 1936, 24. kép 3) nyolcas alakú szemekből álló nyakláncsal, a mezőbándi 174. sírban (KOVÁCS 1913, 80. kép 2–3) bronz stílusútkel találjuk együtt, a balatonfüzfői 2. sírból (FETTICH 1965, 165. ábra 3–6) pedig a négy vereten kívül bronz stílusútk, nagygömbös fülbevaló, tarka szemesgyöngyök, piperekés és csipesz is előkerült.

Fettich Nándor a Dunapentelén szórványként talált veretek és szíjvég kapcsán a leletkört a gepidákhoz kötötte (MAROSI-FETTICH 1936, 69). Kiss Attila szintén a továbbélő gepidák hagyatékaként tartja számon ezeket a leleteket, melyek kárpát-medencei elterjedése az ovális övcsatokhoz és a csontfésűkhöz hasonlóan a Dunántúl főleg keleti részére esik, ezen kívül néhány Maros menti erdélyi lelőhelyről ismerjük (KISS A. 1992, 56–57; 38. térkép).

A bolygatatlan helyzetben talált veretek és szíjvégek általában a lábszárok között, azokkal nagyjából párhuzamosan helyezkedtek el, mint az övről lecsüngő övfűgők maradványai. A függesztő funkciójú, vagy díszítésül szolgáló övfűgők viselete a női divat részeként az egész Meroving – kultúrkörben megfigyelhető. A Kárpát-medencében a 6. század utolsó, a 7. század első harmadában viseletének hagyománya az avar uralom alatt is továbbélt (VIDA 1996a,

6. kép – Abb. 6

108–116). A balatonfüzfői 2. sír emlékanyaga vegyes képet mutat, egyszerre van jelen benne a hagyomány és a „divat”: a germán típusú övfüggő és a legkorábbi avar sírokra jellemző szemesgyöngyök, pipereesz-közök, bronzlánc, nagygömbös fülbevaló együtt szerepel benne.

Bronzkorong és bronzpántok (5. kép 1–17)

A Szárazdról származó két préselt díszű bronzkorong és keskeny, préselt bronzpántok egy fából készült amulett-tartó kapszulát díszítettek. A női temetkezésekre jellemző tárgytypus felismerése és meghatározása Vida Tivadar nevéhez fűződik (VIDA 1995). A két bronzkorongot a két egyenlő részből álló kapszula egy-egy felének közepén helyezték el (5. kép 2, 5). A két fél pereme mentén helyezkedtek el a keskeny bronzpántok, feltehetően a két pontsorral díszítettek (5. kép 9–17). A korongok és a peremet díszítő pántok között – azokra merőlegesen –, három-három sugarasan elhelyezett, három pontsorral és két bordával díszített bronzpánt húzódott (5. kép 1, 3, 4, 6). A kapszula átmérője 6–8 cm lehetett. A bronzdíszeknek ehhez az elrendezéséhez a Balatonfüzfőn szórványként előkerült bronz kapszulaveretek szolgáltatták a mintát, melyek olyan jó állapotban maradtak meg, hogy belőlük rekonstruálni lehetett a fakapszula szerkezetét (VIDA 1995, Abb. 22). A balatonfüzfői és szárazdi darabok között az a különbség, hogy míg az előbbinél a korongoktól négy keresztpánt indult ki, az utóbbinál csak három. A szárazdi maradványokból nem derül ki, hogy a kapszula gömb vagy korong formájú volt-e.

A késő antik kapszulák viseletének szokását a kora középkor germán népei is átvették és saját viseletükhöz igazították. A gömb vagy korong formájú kapszulák a 6. század második felében és a 7. század első felében a Meroving-kultúrkör keleti részén is elterjedtek. Legsűrűbb előfordulásuk a Rajna-vidéken, alemann és frank területen mutatható ki. Ezen a területen az általában gömb alakú kapszulák ezüst- vagy bronzlemezből készültek. Ezzel szemben a Kárpát-medencéből csak fakapszulák maradványait ismerjük (VIDA 1995, Abb. 35).

A Kárpát-medencében ugyanarra az időre tehető a kapszulák előfordulása, mint a Rajna-vidéken. Kora avar környezetben kerültek elő az övfüggőkhöz és az ovális csatokhoz hasonlóan néhány kelet-dunántúli lelőhelyről, illetve az erdélyi Mezőbándról. Budakalász-Dunapart 874. sírjában, Csákberény-Orondpuszta 284. és 397. sírjában övfüggőkkel találtak együtt kapszulát, a budakalászi 397. sírban szemesgyönggyel, a csákberényi 262. sírban préselt maszkos veretekkel, a 349. sírban pedig szemesgyöngyökből álló nyakláncsal és bronzláncsal. Vida Tivadar a

budakalászi kapszulás sírokat a 6. század utolsó negyedére, a 7. század első felére, a csákberényieket pedig a 7. század első felére keltezte (VIDA 1995, 239–248).

A kapszulával eltemetett halottak etnikai hovatartozása nem állapítható meg.

Férfi sírok leletei

1. Koraavar kori tárgyak:

Bronzcsat (7. kép 6)

A férfiak nemesfém-veretekkel díszített öveit általában egybeöntött, vastüskés bronzcsatokkal fogták össze a kora avar korban és az ozorai kör időszakában is. A szárazdi darab formailag beleillik az említett csatok sorába, de áttört teste szokatlan. Pontos párhuzamát nem ismerjük.

Maszkos veretek (7. kép 1–5)

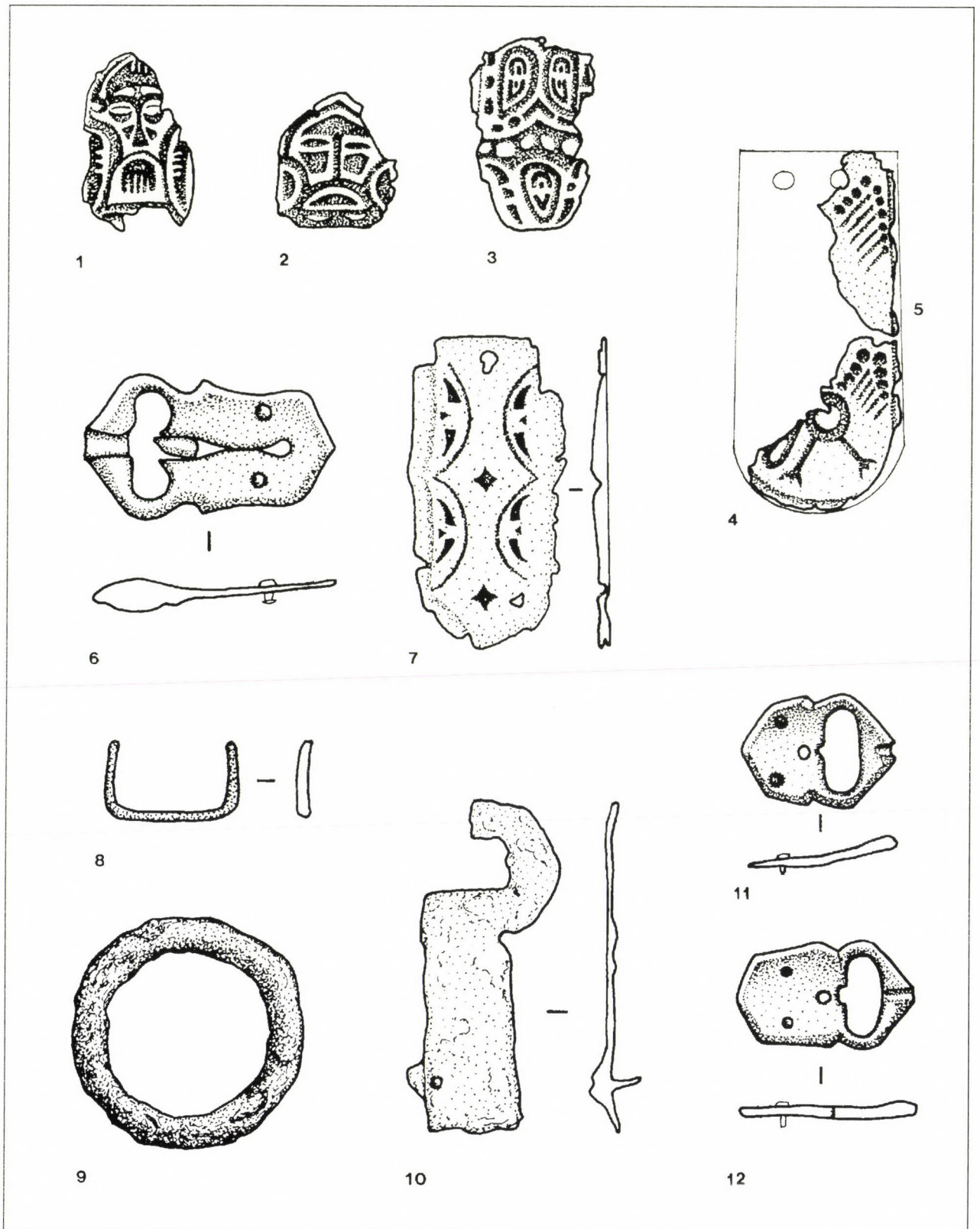
A szárazdi leletegyüttesben szereplő préselt díszítésű bronzveretek közül három ugyanahhoz a övhöz tartozhatott (7. kép 1–3). Az egyik egy töredezett szélű kettős pajzs alakú veret, pont-vonal díszítéssel (7. kép 3). A másik kettő emberi fejet ábrázol. Ezek közül a hosszúkásabb szíjvég lehetett (7. kép 1), a másik talán inkább övveret, de egyik oldalának csúcsos záródása alapján azt sem lehet kizárni, hogy szintén szíjvég volt (7. kép 2).

Az oroslányi 41. sírban talált, a halott bal oldalán kiterített öv kettős pajzs alakú vereteit, pajzs alakú vereteit és kisszíjvégét is arcábrázolás díszítette (SZATMÁRI 1980, 110).

A két stilizált madárábrázolással díszített veret-töredék valószínűleg összetartozott és egy nagyszíjvég maradványai lehetnek (7. kép 4–5). Szélükön kivehető a szíjvég pereme, a kisebbik egyik végén pedig egy szegecslyuk fele látszik.

A kettős pajzs alakú veret legjobb párhuzama szórványként került elő Mór-Akasztódombon (TÖRÖK 1954, XII. tábla 25).

A Csákberény-orondpusztai 262. sírban háromélű nyílhegyekkel, vasbaltával, kapszulaverettel együtt két maszkos veret is előkerült (VIDA 1995, Abb. 19. 3–4). A Keszthely-fenekpusztai 1. sírban talált, Martinovka-típusú ezüst övveretekkel felszerelt öv ezüst nagyszíjvégén két, egymással ellentétes állású szakállas férfiarc látszik. A két arcot keresztmotívumos kör alakú mező választja el egymástól (BÓNA 1982–83, 12. kép 16). A Vértesacsá-Tükör utcai 2. sírban eltemetett fegyveres férfi övéhez is egy maszkos ezüst nagyszíjvég tartozott, melynek „préselt díszítménye egyezik a fenéki emberfejes szíjvég díszítésével” (MAROSI 1938, 39–40). Az előző két nagyszíjvéggel teljesen megegyezik a Szekszárd-Bogyiszlói úti 238. sír ezüst nagyszíjvége (ROSNER 1999, Taf. 17), mely

7. kép – Abb. 7

a bolygatott női temetkezésben a jobb bokánál került elő bolygatott helyzetben. A sír szemesgyöngyöket és nyolcas alakú szemekből álló bronzláncot is tartalmazott.

A madármotívumos veret párhuzamát nem ismerjük.

Az analógiák keltezése és a kísérő leletek alapján a maszkos veretek a 6. század legvégén vagy a 7. század első egy-két évtizedében kerülhettek sírba. Velük egykorú a kettős pajzs alakú és a madármotívumos veret is.

Szíjvégek (7. kép 7, 8. kép 1–6, 10)

A préselt pont-vonal díszes bronz nagyszíjvég díszítése az oldalaktól kiinduló két-két félkör mentén helyezkedik el (7. kép 7). Oldalai feltehetően enyhén ívelődtek. A pont-vonal dísz nemcsak a félkörökhöz, hanem a lehajló szélű szíjvég oldalának ívelődéséhez is igazodott.

Ez a darab egy kora avar kori nagyszíjvég-típus egyszerűen kivitelezett változata. A típusba ívelt oldalú ezüstlemez szíjvégek tartoznak, melyek préselt pont-vonal díszítése az oldalak hajlását követi. A Szekszárd-Bogyiszlói úti 216. sírban kétélű karddal, háromélű nyílhegygel, világosszürke korongolt edénynyel együtt talált nagyszíjvég Rosner szerint az adonyi préselőmintákhoz áll a legközelebb (ROSNER 1999, 109, Taf. 6). A Szeged-kundombi 180. sír ezüst nagyszíjvégét is az adonyi lelettel állítják párhuzamba (SALAMON–CS.SEBESTYÉN 1995, 45, 25.t). Ez a sír is tartalmazott vaskardot, háromélű nyílhegyet, valamint jellegzetes kora avar szerkezetű öv is előkerült belőle pont-vonal díszes kettős pajzs alakú, pajzs alakú veretekkel és kisszíjvégekkel. A Szeged-kundombi 289. sírban talált övgarnitúrán az ívelt oldalú nagyszíjvéggel együtt Fönlak-típusú övveretek szerepeltek együtt (SALAMON–CS.SEBESTYÉN 1995, 37, 36.t).

A szárazdi darabot pont-vonal díszítése, az adonyi és fönlaki ötvössírok leleteivel kapcsolatba hozható párhuzamai a 7. század első harmadára kelteznek.

A kettős lemezű szíjvégek, melyek felső lemeze lehajlik – az oldalléces változatokkal együtt –, a kora és középvavari kor emlékanyagában is megtalálhatók. A szárazdi anyagban szereplő, lehajló szélű, díszítetlen bronzsíjvégen a szegecslyuk felett még látható az egykori pánt nyoma (8. kép 1). A 8. kép 2. rajzon látható sima bronzlemez-töredék szélessége megegyezik a szíjvégével. Valószínűleg a kettős lemezű bronz nagyszíjvég hátlapjáról van szó.

Szárazdról több szíjvéghátlap származik (8. kép 3–6, 10). Felső lemeze egyiknek sem maradt meg.

2. Középvavari kori tárgyak:

Hajfonatdísz (6. kép 6)

A kerek átmetszetű, végén zárt ezüsttárgyat erősen töredékes állapota miatt nehéz meghatározni. Talán a középvavari férfisírokban megjelenő henger alakú hajfonatdíszekkel lehet kapcsolatba hozni. Erre utal a tárgy végét összefogó pánt. A hajfonatdíszek ugyan általában aranyozott bronzból készültek (pl. Dunapentele 7. – MAROSI–FETTICH 1936, II. tábla 12), de ismerünk ezüstből készült darabot is (pl. Alattyán 702. – KOVRIG 1963, Taf. XLIV, 23–24).

Trapézfejű bronzcsat (9. kép 19)

Ez a csattípus gyakori lelet a középvavari kori férfisírokban (MADARAS 1995, 62). A bronz- vagy ezüstlemezből kivágott, négyzet vagy téglalap alakú veretekből álló övgarnitúrákban megjelenő bronzcsatok teste általában téglalap alakú, vastüskéjük csak ritkán maradt meg.

Gyakran szerepelnek együtt öntött bronz övdíszekkel, a legtöbb esetben griffes-indás díszítésű tokos nagyszíjvégekkel és griffes veretekkel (GARAM 1995, 218) melyek fokozatosan felváltják a temetkezésekben a lemezes övgarnitúrákat a középvavari kor végén.

A lemezes testű, trapézfejű bronzcsatok a középvavari korban tűntek fel, és 8. század harmadáig lehettek használatban.

Ezüstveret-töredékek (9. kép 21–24)

A nagyfejű bronzszegekkel ellátott veretekről elképzelhető, hogy a trapézfejű csattal egy övön szerepeltek. Az már nem deríthető ki, hogy egy vereten négy szeg helyezkedett-e el a sarkokban, vagy volt-e egy ötödik is középen.

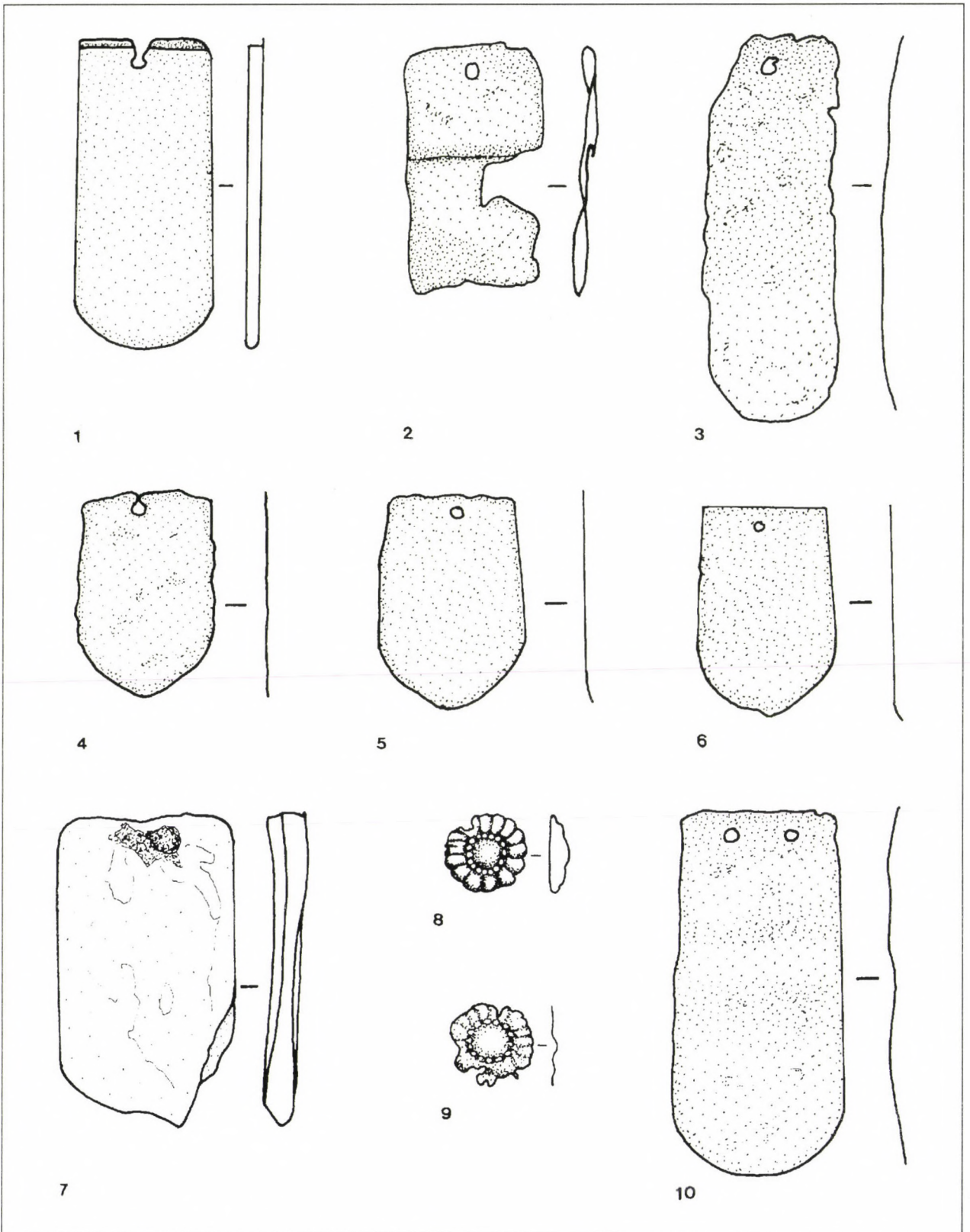
Ezüstlemez-töredékek (6. kép 7–10)

A hajfonatdíszsel együtt, azonos leltári számon hajtított ezüstlemez-töredékek is szerepelnek, közülük azonban nincs egymáshoz. A lemezek ismeretlen hengeres tárgy borítására szolgáltak, mely enyhén ívelődött és egyik vége felé keskenyedett.

3. Későavari kori tárgyak:

Csüngős övveret (12. kép 1)

A Szárazdról származó áttört indadíszes, aranyozott bronz csüngős veret egy teljes övgarnitúra része volt. Legpontosabb párhuzama Stúrovo/Csúny 54. sírjából került elő (HAMPEL 1905, II. Taf. CXXVI, 5–6). A két övvereten kívül két griffes csüngős veret, tokos nagyszíjvég és kisszíjvégek, bronzlemez lyukvédők, indadíszes propellerveret és egy öntött bronz,

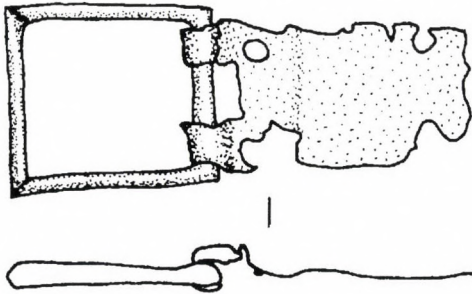
8. kép – Abb. 8

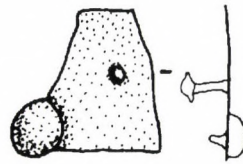
1-17

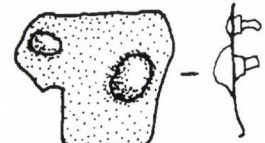
18

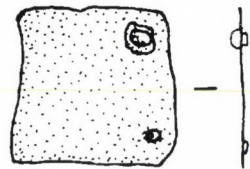
19

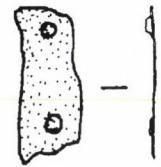
21

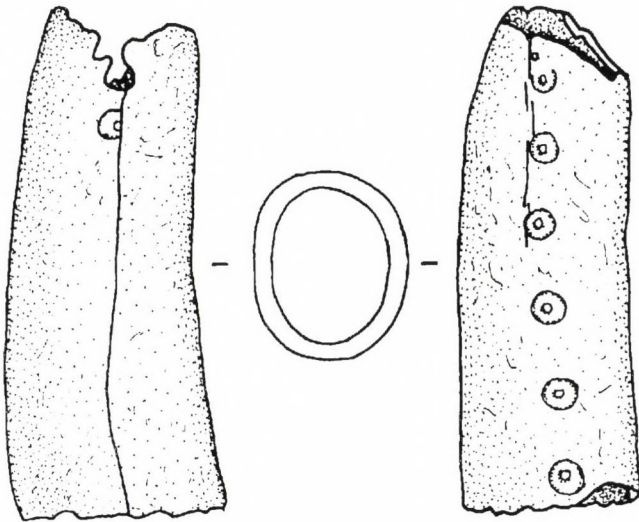
22

23

24

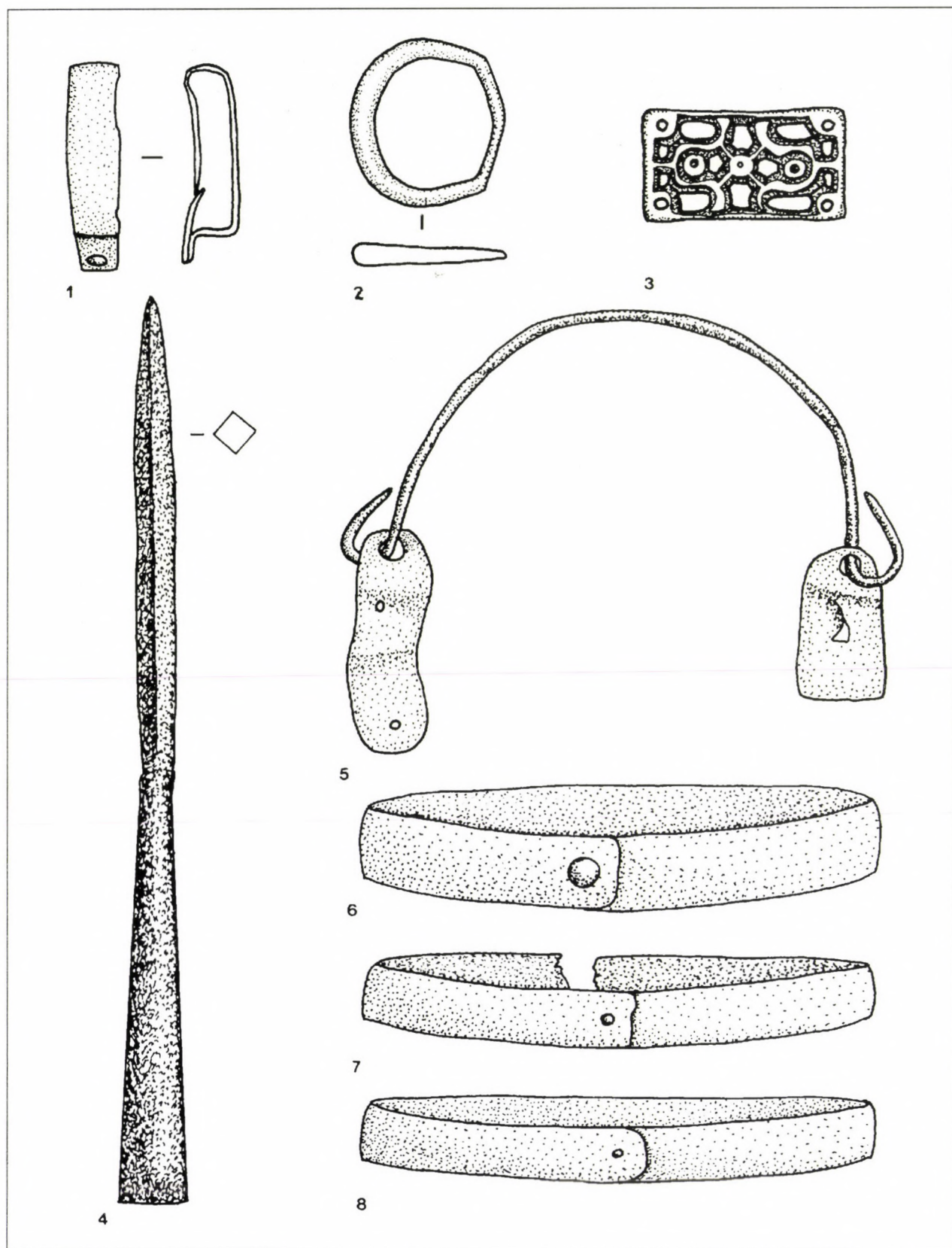

25

26

9. kép – Abb. 9

10. kép – Abb. 10

indadíszes, trapézfejű csuklós csat alkotta a sírban eltemetett férfi övgarnitúráját. A 127. sírban ugyanilyen övkészletben szintén a szárazdival teljesen megegyező két övveretet találtak (HAMPEL 1905, Taf. CXXXIV, 8–9). Ebben a sírban a nagyszíjvég egyik oldalán állatküzelmi jelenet látható, a másikon pedig párosával elhelyezett S-alakú indadíszek. A felsorolt párhuzamokat tartalmazó övgarnitúrák a 8. század első felében kiteljesedő és virágkorát élő avar bronzművesség emlékei (KISS G. 1995, 100).

Övveret (10. kép 3)

A téglalap alakú, aranyozás nyomait viselő áttört öntött bronz övveret mintáját két egymással szembenéző kétágú növénymotívum alkotja, melyek között, a veret közepén négyágú tag helyezkedik el. Pontos párhuzamát nem ismerjük. Az albániai vrapri aranyelet egyik ovális testű csüngős övveretén szintén két egymással szembenéző kétágú inda látható, melyek közepén csaknem összeérnek és rombusz alakú mezőt fognak közre (WERNER 1986, Taf. 25, 17). A vrapri veret formailag más, technikailag is sokkal jobb kivitelű, mint a szárazdi, és a díszítésük sem teljesen egyforma, de az alapmotívumot kapcsolatba lehet hozni egymással. A 8. század első felében kerülhetett sírba.

Függesztőveret (12. kép 4)

A szárazdi egybeöntött bronz karikacsüngős veret párhuzamait az avar kor végére jellemző leletkörnyezetben találjuk meg. A Szebény I. 286. sírban poncolt hátterű indadíszes mellékszíjveret feküdt, a halimbai 222. sírban áttört pikkelyes kisszíjvég, Kereki-Homokbánya 10. sírjából vésett-poncolt díszű övgarnitúrával és karéjos nagyszíjvéggel együtt került elő (SZALONTAI 1991, V. tábla).

Karéjos nagyszíjvég (12. kép 2)

Ez a típus a késő avar kori nagyszíjvégek ritkán előforduló változata. E bronzöntvények nagy többsége az Alföldön, főleg Szeged és Szentes környékén került elő, míg Dél-Szlovákiából és a Dunántúlról csak egy-két temetőből ismerjük. Gyakran az avar kor végére jellemző vésett-poncolt díszítéssel látták el. Használata átnyúlik a 9. századba (SZALONTAI 1991, 469–470).

Övforgó (12. kép 3)

Az előző nagyszíjvéggel együtt leltározták be, egy övhöz is tartozhattak. Az egymás alatt sűrűn elhelyezett levélpárokban álló díszítéséhez hasonlót – poncolás nélkül – ismerünk a Szeged-Fehértó A 69. sírből (MADARAS 1995, Taf. 11).

A vésett-poncolt övgarnitúra (13. kép 1–32)

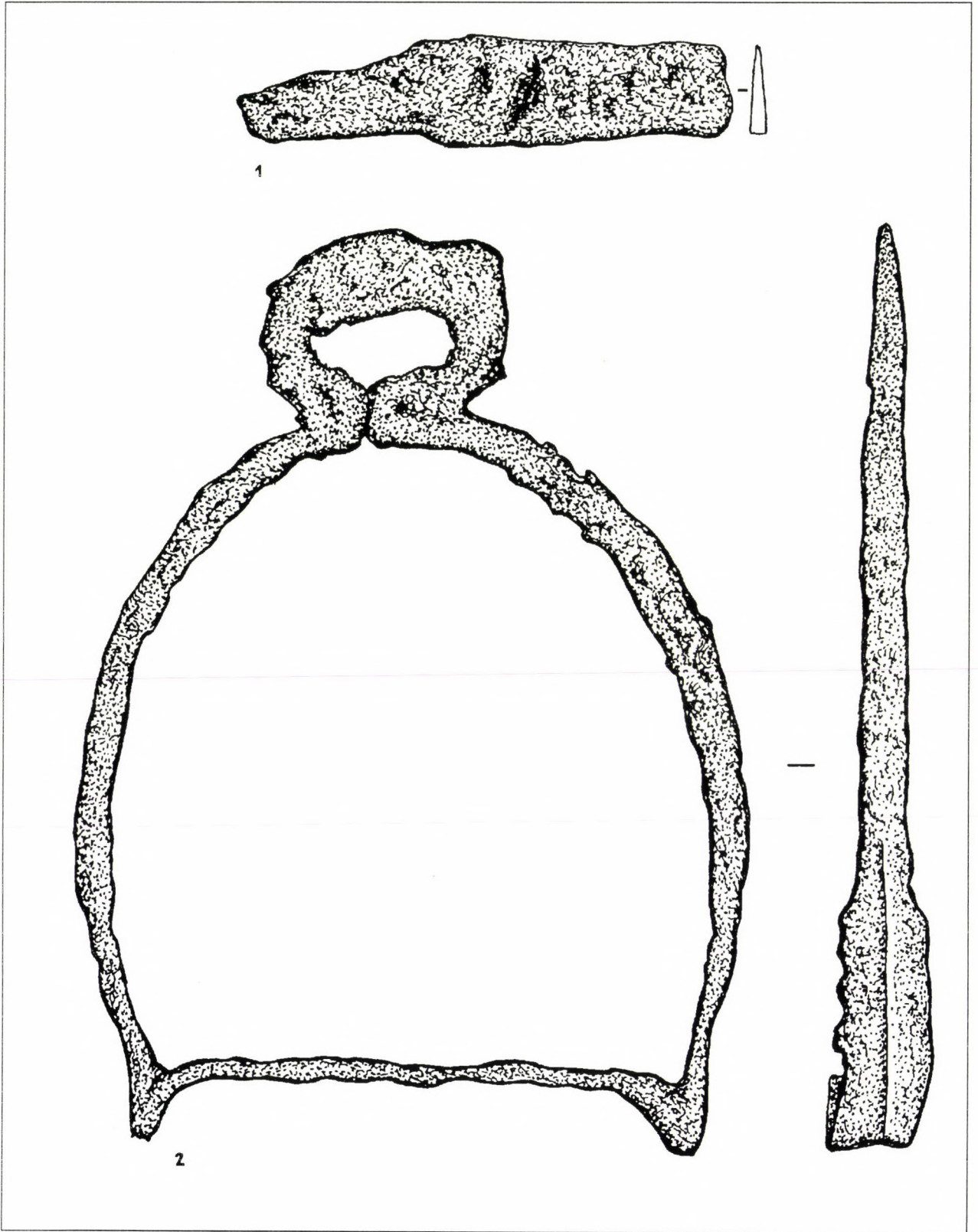
Ez az övgarnitúra a szárazdi emlékegy leglátványosabb része. Minden egyes darabja poncolt hátterben elhelyezett indákkal díszített.

A szárazdi nagyszíjvég (13. kép 16) legközelebbi párhuzama a csornai 2. sírban talált nagyszíjvég: ennek felülete négy mezőre osztott, és bennük egy-egy S-alakú indadisz látható, függőlegesen és vízszintesen váltakozva (HAMPEL 1905, 163–164, Taf. CXXXVII). Ezen kívül még a leobersdorfi 82. A sírből került elő poncolt hátterű nagyszíjvég (DAIM 1987, Taf. 84, A/2/1), de ennek növénymotívuma elüt az előző kettőtől: egymással szembenéző hármastestű levélminták díszítik. A szárazdi kisszíjvégekkel (13. kép 30–32) teljesen megegyeznek a csornai 3. sír kisszíjvégei (HAMPEL 1905, 165–166, Taf. CXXXVIII), valamint a Regelsbrunn mellett szórványként előkerült darab (WINTER 1997, Taf. 18, 11c).

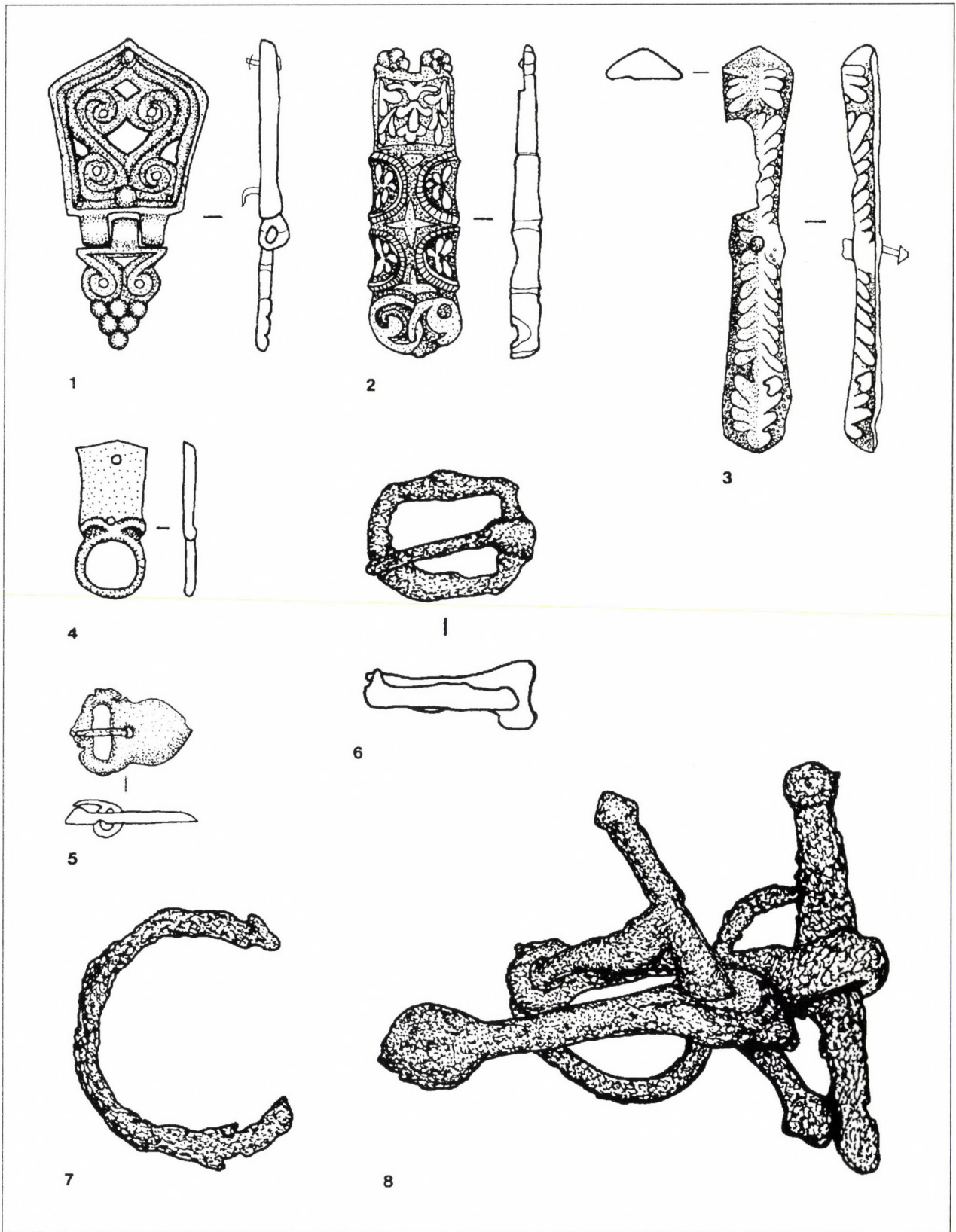
Az avar kori poncolt hátterű indadíszes csüngős veretek motívumait tekintve a szárazdiak által is képviselt S-alakú ornamentika csak elvétve fordul elő a különböző variációkban elrendezett kettes és hármastestű levélminták jóval nagyobb előfordulásához képest. A szárazdi csüngős veretekkel (13. kép 1–13) tízenegyzet azonos veret származik Orosháza-Béke Tszhomokbánya 142. sírjából (JUHÁSZ 1995, 88–89, Taf. XXII), a tiszafüredi 1270. sír tíz poncolt csüngős verete közül csupán az egyik díszítése volt fordított S-alakú (GARAM 1995, 154–155, Taf. 169). A csornai 1, 2. és 3. sírban is találtak a szárazdiakkal megegyező, csak fordított S-alakú indadíszes vereteket.² Ezeknek a csüngőtagja is poncolt és háromágú levéllel díszített. A Szeged-Fehértó A. 82. sírjában a hét poncolt csüngős veret az indadiszítés hét különböző variációját képviseli, ezek közül az egyik fordított S-alakú díszítés látható (MADARAS 1995, 23–24, 13.t).

A szárazdi S-alakú indadíszes övveretek sorából kilóg az egyik csüngő nélküli veret, melynek díszítését az alsó szegecslyuktól kiinduló két levél, az azok fölött ívelő hármastestű szíromsor, és újabb két kihajló levél alkotja (13. kép 12). Valószínűleg az egyik elveszett veret pótlásaként kerülhetett az övre. Díszítése már jóval gyakoribb, mint a többi szárazdi vereté. A szárazdi karikacsüngős övverettel (13. kép 14) megegyező darab került elő a már említett tiszafüredi 1270. sírban (GARAM 1995, Taf. 169) és a csornai 3. sírban (HAMPEL 1905, Taf. CXXXVIII) is szerepel egy letört karikacsüngő, amely valamelyik zsanéros lelethez tartozott.

A szárazdi övvereteket is hármastestű csoportokban fel erősítve hordhatta tulajdonosuk.

11. kép – Abb. 11

12. kép – Abb. 12

A szárazdi propellerveret (13. kép 15) legpontosabb analógiáit a Szeged-kundombi 285. sírból (SALAMON–CS. SEBESTYÉN 1995, 35.t) és a Pilismarót-basaharci 239. sírból (FETTICH 1965, Taf. 144, 5) ismerjük. Nagyon hasonló darabok a Kiskőrös-Város alatt 158. (HORVÁTH 1935, XXII. tábla 53), Pécsvárad-Gőztéglagyár 8. (KISS A. 1977, 42.t) és Pécs-Janus Pannonius utca 1. sírjából (KISS A. 1977, 75.t) is előkerültek, de ezek mintázatát hosszanti borda választja ketté.

Számos poncolt testű csuklós bronzcsatot ismerünk, de egyik díszítése sem pontos párhuzama a szárazdi csat kétlevelű indadíszének (13. kép 17).

A pajzs alakú, poncolt háttérben levéldíszes mellékszíjveretek a késő avar kor második felében nagyon gyakran szerepelnek övgarnitúrákon, különböző típusú veretekkel. A szárazdiaknak többféle díszítése van. Az S-alakú indával díszített darabhoz (13. kép 19) hasonlót nem találtam. A két kihajló levél felett átívelő hármasszárú levélkorona (13. kép 26–29) gyakran előforduló motívum mellékszíjvereteken. A leggyakoribb minta pedig az egy pontból kihajló három levél. Ez utóbbi talán előképe az avar kor legvégén feltűnő áttört liliomdíszes szíjvégek virágmotívumának.

Egységes díszítés szempontjából a szárazdi övgarnitúra egyetlen párhuzama a leobersdorfi 82A. sír öve, melynek mindegyik elemét ugyanaz a poncolt háttérű növényi minta díszíti (DAIM 1987, Taf. 84–85).

A vésett-poncolt díszű övdíszek az avar temetők utolsó fázisát jelzik, melynek felső időhatára a IX. század elejére is átnyúlik (FÜLÖP 1978, 87–97; GARAM 1983, 49).

Lándzsa (10. kép 4)

A szárazdi lándzsa köpűje négyzet átmetszetű hegybe megy át. Ez a lándzsatípus késő avar kori sírokban fordul elő (pl. Komárom-Hajógyár 87. lovassírjában a harcos öntött bronz övgarnitúrát viselt – TRUGLY 1987, Taf. XXX). Ilyen lándzsa került elő Devínská Nová Ves 815. sírjában is (EISNER 1952, Taf. 96, 2). A kölkedi 422. sírban középvár környezetben, lemezes veretekkel került elő (KISS A. 1996, 234).

A lándzsatípus a középvár korban tűnt fel és a késő avar időszakban is használatban volt.

Rozetták (8. kép 8–9)

Ezt a rozettatípust az egész avar korban készítették (BÓNA 1970, 256), ezért a szárazdi darabok használatának idejét – mivel közelebbit nem tudunk előkerülésükről – nem lehet az avar időszakon belül pontosan meghatározni.

Lószerszám (11. kép 2, 12. kép 8)

A Szárazdról a Nemzeti Múzeumba került egyenes talpalójú, hosszan ívelődő szárú, téglalap alakú füllel ellátott *vaskengyel* (11. kép 2) és a pofarudas *vaszabla* (12. kép 8) a késő avar kori lószerszámzat jellegzetes elemei (GARAM 1987).

A két tárgy egyszerre került be a Nemzeti Múzeumba a poncolt díszű indadíszes övgarnitúrával. Elképzelhető, hogy a lószerszámok és az öv ugyanaból a lovassírból származnak.

Általános, mindkét nemhez köthető leletek

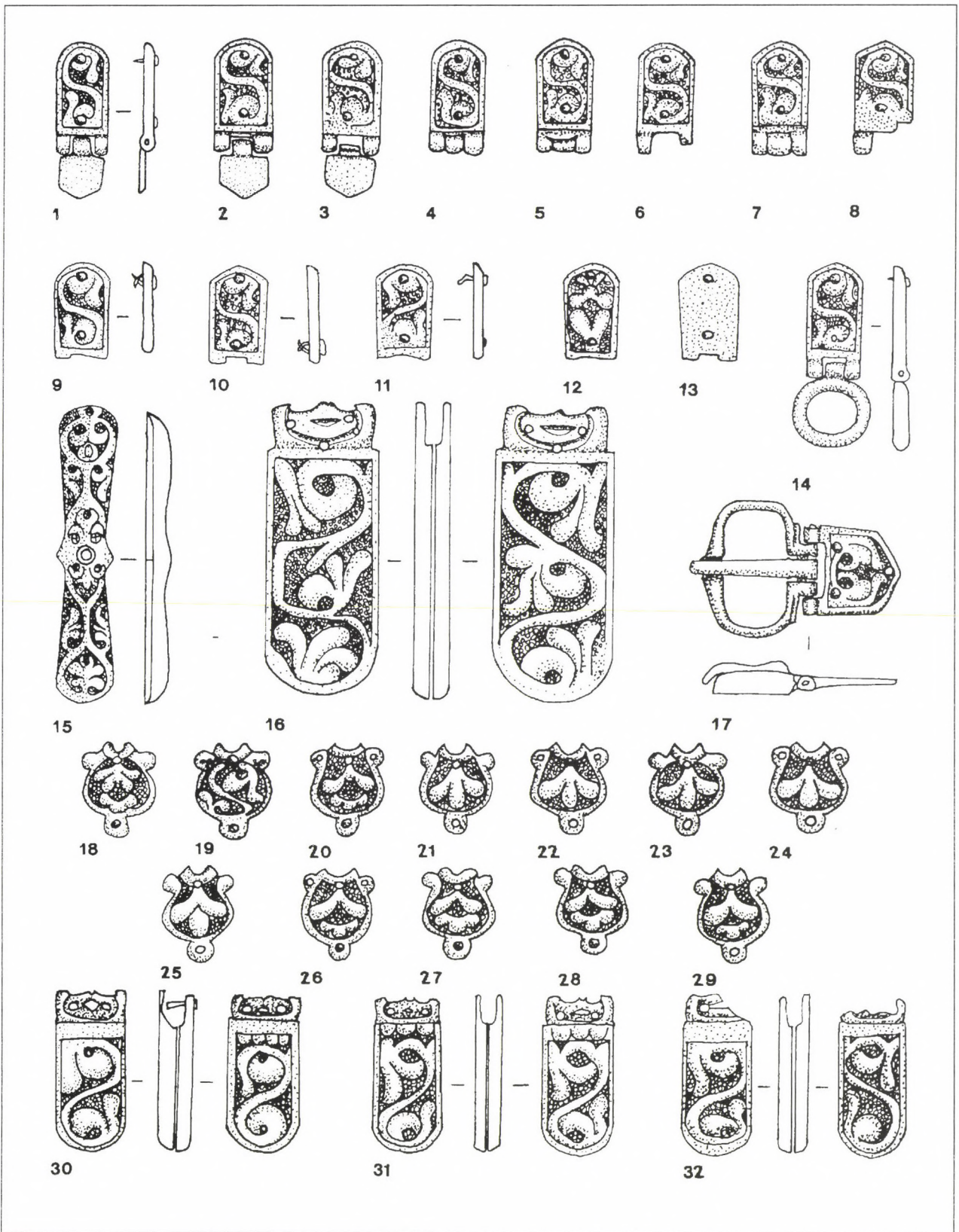
Tarsolyzárók

1. (6. kép 11, 13) A szárazdi emléanyagban található két öntött bronzpánt, melyek végeik felé enyhén keskenyednek, koronggá kiszélesedő végüket pedig átlukasztották. A közepénél mindkettő kettétörött. Az egyik szokatlanul hosszú (6. kép 13), a másiknak csak a fele maradt meg (6. kép 11). Ez a tarsolyzáró típus bronz és csont változatban is megtalálható a kora avar korban, férfi és női sírokban egyaránt.

A jánoshidai 26. sírban a halott jobb medencéjén előkerült korongos végű, átlukasztott bronzpánt kapcsán Erdélyi István íjtegezzárónak vélte a tárgytipust, annak ellenére, hogy a sírban nem volt új (ERDÉLYI 1958, 67). Ennek ellentmond az is, hogy női sírokban is találtak ilyen bronzpántokat. A nagyharsányi 10. sírban a jobb könyöknél (PAPP 1963, III. tábla 17), a környei 138. sírban a bal medencénél (SALAMON–ERDÉLYI 1971, Taf. XIII, 8), a Várpalota-gimnáziumi temető 192. sírjában pedig a bal alkaron keresztben feküdt (ERDÉLYI–NÉMETH 1969, XI. tábla 4). Kölked-Feketekapu 325. sírjában szemesgyönggyel, ezüst fülbevalóval eltemetett kislány mellé tették (KISS A. 1996, 92).

A Kecskemét-Sallai utcai kora avar férfisírban a jobb medencelapát szélén került elő egy korongos végű bronzpánt, közvetlen közelében pedig csihilóvas, tűzkő, pasztagyöngy és négy darab összehajtott ezüstsíjvég feküdt. E lelet és párhuzamai alapján mutatta ki H. Tóth Elvira, hogy e tárgyakat tarsolyzáróként használták (H. TÓTH 1980, 144–147). Minden esetben a medencecsont szélén vagy az alkaroknál kerültek elő, tarsolyhoz tartozó leletek mellől (csihilóvas, tűzkő, orsógomb, árszerű kis csonttárgy). A tarsolyról és a tarsolyzáró alkalmazásáról Vida Tivadar készített rekonstrukciót (VIDA 1996, 7. ábra).

A tarsolyzáróknak ez a típusa kora avar leletkörnyezetből ismert. A Kecskemét-Sallai utcai sírt a kunágotai típusú markolatgyűrűs kard és a nagygyömbs arany fülbevalópár alapján a kora avar kor második felére keltezte H. Tóth Elvira (H. TÓTH 1980,

13. kép – Abb. 13

151). A várpalotai 192. sír arany nagygömbös fülbevalón, szemesgyöngyön, nyolcas alakú szemekből álló bronzláncon kívül olyan pipereeszközöket tartalmazott (ERDÉLYI–NÉMETH 1969, XI. tábla), amilyeneket a 609–10-ben vert Phokas-éremmel keltezhető szentendrei 3. sírból is ismerünk (BÓNA 1982–83, 7. kép 5–6).

Talán szintén tarsolyzáróként szolgált az egy lyukkal átfúrt, párhuzamos oldalú bronzpánt-töredék is (6. kép 12).

2. (9. kép 18) Az esztergált henger alakú vagy hasáb formájú, három lyukkal áttört csont tarsolyzárókat gyakran tűtartókból alakították ki. A jóval gyakoribb hengeres forma középvár környezetben fordul elő (KOVRIK 1963, 179–182), és soha nem található öntött bronz övdíszekkel egy sírban (MADARAS 1995, 65).

A hasáb alakú, indákkal, pontkörökkel vagy bekarcolt vonalakkal díszített tűtartók a VIII. század második felére keltezhetők (KISS G.–SOMOGYI 1984, 147). A szárazdi indákkal és pontkörökkel díszített darabot is ilyen tűtartókból készítették (9. kép 18). Pontkördíszes párhuzama az alattyáni 570. sírban eltemetett férfi jobb alkarjánál került elő (KOVRIK 1963, Taf. 37, 12). A négyzet alakú, ezüstözött bronzlemez övvereteket és kisszíjvéget is tartalmazó sírt Kovrig Ilona a középvár korszakba sorolta (KOVRIK 1963, 137–138). Az alattyáni 164. sírből előkerült, bekarcolt díszítésű, három lyukkal áttört csonttárgyat viszont a benne lévő vastütőredék miatt egyértelműen tűtartónak tartja (KOVRIK 1963, 169), az áttörések ellenére. A sírban talált dinnyemaggyöngyök arra utalnak, hogy a temetkezés késő avar korszakban történt.

A szárazdi darab a középvár kor legvégén, de inkább már a késő avar korban, a 8. század folyamán kerülhetett sírba.

Csonttárgy (9. kép 25)

A Szárazdáról származó enyhén ívelődő, egyik végén kis lyukkal ellátott pontkördíszes, üreges csonttárgy ritka lelet az avar emléanyagban. A szárazdihoz hasonlóan egy sor pontkörrel díszített és keskenyebb végén átlukasztott, de egyenes csont-henger került elő a győri 258. sírban (BÖRZSÖNYI 1904, 19–20). A sírban nyugvó fiúgyermeket öntött bronz övgarnitúrával, bronz csörgővel temették el. A győri 703. sírban nyugvó gyermek mellett ugyanilyen csonthengert találtak, de ezt ferdén vésett vonalakkal álló mezőkkel díszítették (BÖRZSÖNYI 1906, 314). A sírban bronzcsengő, bronz és ólomkarikák is feküdtek. Vésett díszítésű csonthenger származik a Szeged-kundombi 218. sírből (SALAMON–CS. SEBESTYÉN 1996, 28.t), melybe szintén fiúgyerme-

ket temettek. Közvetlenül a keresztcsontnál talált tárgy mellett bronzcsörgő feküdt, a lábak között pedig kétoldalas, laposindás kisszíjvég került elő. Enyhén ívelődött és egész felületén hosszanti sorokban pontkörökkel díszítették az Erzsébet-Kalocsa-dűlő 2. sírjában eltemetett fiatal férfi jobb keze és lába között talált csonthengert (KISS A. 1977, 68.t). A tárgy mellett vaskés feküdt. Vele csaknem megegyező darab került elő a zwölfaxingi 103. sírban nyugvó nő bal térdje mellett (LIPPERT 1969, Taf. 39, 17). A Mokrin 8. sírjában nyugvó, ijjal, nyállal eltemetett férfi bal mellkasán feküdt egy bekarcolt életfával, lovakkal díszített csonttárgy (CSALLÁNY 1966–67, 61–62).

E csonttárgyak funkcióját nem lehet egyértelműen meghatározni. Mivel mindegyik esetben deréktájon kerültek elő – illetve egy esetben a térd mellett –, valószínűleg az övre akasztva hordták őket. Az Erzsébet-Kalocsa-dűlői darab mellett lévő kés kapcsán felmerülhet, hogy a kés markolatát borította. Ennek viszont ellentmond, hogy a Szeged-kundombi gyermeksírből a csonttárgy a keresztcsont alatt feküdt, míg a vaskés a lábak között. Mindhárom gyermeksírből bronzcsengő is szerepelt, a Szeged-kundombiban közvetlenül a csonttárgy keskenyebb vége mellett. Talán játékszerről van szó e három esetben. Csallány szerint a mokrini darab is játék volt, melynek csörgőrészt alkotó csontgomb a jobb medencéhez csúszott. Úgy véli, hogy a felnőttek sírjaiból előkerült ívelt csonthengerek a gyerekek ajándéka az elhunyt szülők számára (CSALLÁNY 1966–67, 68). Azt sem lehet azonban kizárni, hogy csonttégelyekről van szó.

A győri 258. sír tokos szíjvégekkel ellátott övgarnitúrája, a Szeged-kundombi sír kétoldalas, laposindás kisszíjvége a 8. századra keltezi a tárgytypust, de a mokrini, vésett csontlemezzel eltemetett fegyveres harcos sírja korábbi temetkezésnek tűnik.

Bronz- és vaskarikák (9. kép 26; 7. kép 9; 12. kép 7)

Egyes használati tárgyak vagy a tarsoly övre való függesztésére szolgáltak (KISS–SOMOGYI 1984, 80). Az egész avar korban használták őket.

Vaskés (11.kép 1) és vascsat (12.kép 6)

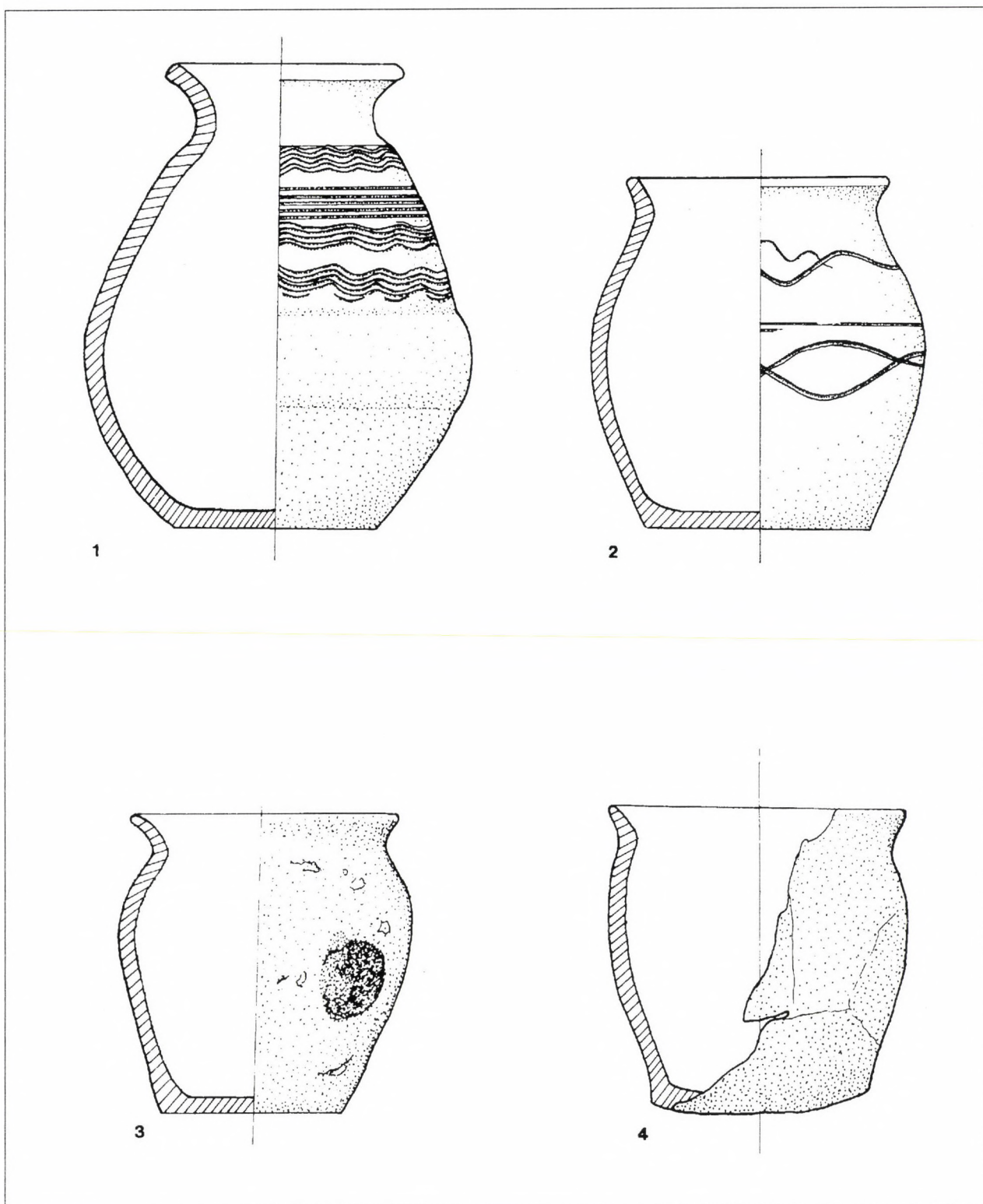
Az egyélű vaskések és téglalap alakú vascsatok az avar kori sírok általános leletei.

Vödör (10. kép 3–8)

Vas- vagy bronzpántos vödrök az egész avar kor folyamán megfigyelhetők mindkét nem sírjaiban.

Kerámia (14. kép 1–4)

A Szárazdáról előkerült gyorskorongolt, világoszürke edényt (14. kép 1) Vida Tivadar is említi

14. kép – Abb. 14

a 6–7. századi avar kerámiáról írt monográfiájában (VIDA 1999, 217, Taf. 6, 3; Taf. 103, 3).

A szárazdi által is képviselt alul hasasodó, árkölt nyakú, ferdén levágott peremű típus a Dunántúl északi részén, Tolna és Baranya megyében, valamint néhány Maros mentén fekvő kora avar temetőben fordul elő (VIDA 1999, 8. ábra). A világosszürke kerámia legnagyobb számban a Kelet-Dunántúlon fordul elő, ahol helyi fazekastradíciókat követő műhelyekből kerültek ki (VIDA 1999, 51). Innen terjedtek el más avar területeken is. Az avar kori világosszürke kerámia a helyi késő antik-germán hagyományban gyökerezik (VIDA 1999, 63). A szürke edények az őket tartalmazó sírok egyéb mellékletei (pl. nagygömbös ezüst és arany fülbevalók) alapján zömmel a kora avar időszakra tehető. A középarav váltás idején az addig gyártott edényformák – köztük a szárazdi típus – nagy részének gyártása és használata a Kelet-Dunántúlon megszűnik. Egy-egy típus középarav környezetben is megfigyelhető (VIDA 1999, 56–57).

A 14. kép 3–4. rajzon látható kézzel készült bögrék a 6–7. századi avar területen mindenütt megtalálhatók. Elterjedésük kijelöli a korabeli avar szállásterületet (VIDA 1999, 186).

A negyedik szárazdi edény lassú korongon készült, zömök testű bögre (14. kép 2).

Lassú korongon készült edények a 6–7. században ritkán fordulnak elő. Számuk a 7. század végétől megnő, és a késő avar korban már mindenütt megtalálható (VIDA 1999, 110).

Befejezés

A Tolna megyei Szárazdról megismert avar emlékegyet átível az egész korszakon. A legkorábbi és legkésőbbi avar időszakot az egész leletegyüttes legmarkánsabb két csoportja képviseli: a korai lovassír ránc maradt tárgyai és a vésett-poncolt övgarnitúra. A leletek többsége kronológiailag e két csoport körül összpontosul, a középarav korba és a késői időszak első felére csak néhány tárgy sorolható.

A leletanyag összetétele igen változatos, amely nemcsak a széles időskálából fakad, hanem a különböző kultúrhatásokkal magyarázható. A jellegzetes avar tárgytípusok mellett megtalálhatók a germán hagyományban gyökerező és bizánci kultúrhatásokat tükröző leletek is.

Sajnos a lelőhelyként megjelölt falu nevén kívül semmit nem tudunk a tárgyak előkerülésének körülményeiről. Csak feltételezni lehet, hogy egy hosszú ideig használt nagyobb avar temető rejtőzik valahol Szárazd falu környékén.³

Jegyzetek

- 1 Bóna Istvánnak köszönöm a szíves szóbeli tájékoztatást.
- 2 HAMPEL, 1905. 163–167, 137–138. tábla, ugyanez: HAMPEL, 1897. 50–52, 27–28. tábla. Érdemes kicsit jobban szemügyre venni a három csornai sírt, pontosabban az azokban szereplő poncolt övdíszeket. Sírok szerint lebontva: az 1. sírban: 6 db csüngős veret, a 2. sírban: 4 db csüngős veret, nagyszíjvég, 4 db lyukvédő, 12 db mellékszíjveret, csuklós bronzcsat, a 3. sírban: 8 db csüngős veret, 4 db kisszíjvég, 10 db mellékszíjveret, propeller-veret. (Az 1. és 3. sírban női mellékletek is voltak fülbevalópár, gyűrűk, 25 gyöngyből álló nyaklánc, orsógomb.) A három sírban az övdíszek típusait tekintve csupán a csüngős veretek esetében van átfedés, ezek viszont teljesen megegyeznek egymással. Ha figyelembe vesszük

Hampel azon megjegyzését, hogy az 1. és 2. sír szorosan egymás mellett feküdt, joggal feltételezhetjük, hogy a két – vagy esetleg mind a három – sír anyaga valahogyan összekeveredett egymással. Ha összerakjuk az összes övdíszet, egy teljes vésett-poncolt indadíszes övgarnitúrát kapunk: csat, nagyszíjvég, 4 db kisszíjvég, 18 db csüngős veret, 4 db lyukvédő, 22 db mellékszíjveret, propeller-veret. Ez az öv pedig a szárazdi garnitúra legközelebbi, vele csaknem teljesen megegyező párhuzama lenne. A három csornai sír pedig egy férfi és két nő temetkezése lehet.

- 3 Ez a munka szakdolgozatom lerövidített változata. Itt szeretném megköszönni Garam Évának, Bóna Istvánnak, Peter Stadlernek, Falko Daimnak és Vida Tivadarnak a diplomamunkámhoz nyújtott segítségét.

IRODALOM

- ALFÖLDI 1934 A. ALFÖLDI, *Zur historischen Bestimmung der Awarenfunde*. ESA IX (1934) 285–308.
- Awarenforschungen *Awarenforschungen*. Archaeologia Austriaca Monographien I. Studien zur Archäologie der Awaren 4. Hrsg.: F. Daim. Wien, 1992.
- BÓNA 1956 I. BÓNA, *Die Langobarden in Ungarn*. Acta ArchHung 7 (1956) 183–244.
- BÓNA 1970 BÓNA I., *Avar lovassír Iváncsáról. – Avar Horseman Grave at Iváncsa*. ArchÉrt 97 (1970) 243–261.

- BÓNA 1979 BÓNA I., *A Szegvár-sávpoldali lovassír. – Das Reitergrab von Szegvár Sávpoldal.* ArchÉrt 106 (1979) 3–37.
- BÓNA 1980 I. BÓNA, *Studien zum frühawarischen Reitergrab von Szegvár.* Acta ArchHung 32 (1980) 31–93.
- BÓNA 1982–83 BÓNA I., *A XIX. század nagy avar leletei. – Die grossen Awarenfunde des 19. Jahrhunderts.* SZMMÉ (1982–83) 81–160.
- BÖRZSÖNYI 1904 BÖRZSÖNYI A., *A győri sírmező a régibb középkorból.* ArchÉrt 24 (1904) 15–41.
- BÖRZSÖNYI 1906 BÖRZSÖNYI A., *Győri sírmező a régibb középkorból.* ArchÉrt 26 (1906) 302–321.
- CS. SÓS 1961 CS. SÓS Á., *Újabb avar kori leletek Csepel-szigetről. – Neuere awarenzeitliche Funde aus der Csepel-Insel.* ArchÉrt 88 (1961) 32–51.
- CSALLÁNY 1939 CSALLÁNY D., *Kora avar kori sírleletek.* FolArch I–II (1939) 121–180.
- CSALLÁNY 1943 CSALLÁNY D., *A Deszk D. számú temető avar sírjai. – Les tombes avares du cimetière de Deszk D.* ArchÉrt 56 (1943) 160–170.
- CSALLÁNY 1956 D. CSALLÁNY, *Archäologische Denkmäler der Awarenzeit in Mitteleuropa.* Budapest 1956.
- CSALLÁNY 1957 CSALLÁNY D., *A X. századi avar továbbélés problematikája.* SZSZ 1956/1 39–48.
- CSALLÁNY 1963 CSALLÁNY D., *A kuturgur-bolgárok régészeti hagyatékának meghatározása. – Die Bestimmung der archäologischen Hinterlassenschaft der Kuturgur-Bolgaren.* ArchÉrt 90 (1963) 21–39.
- CSALLÁNY 1966–67 CSALLÁNY D., *Sámánészköz volt-e az avar kori „irtartó csonttégely”? – War der Knochentiegel als Salbenbehälter ein Schamangerät in der Awarenzeit?* MFMÉ 1966–67/1. 61–72.
- DAIM 1987 F. DAIM, *Das awarische Gräberfeld von Leobersdorf, NÖ.* Studien zur Archäologie der Awaren 3. Wien 1987.
- EISNER 1952 J. EISNER, *Devínská Nová Ves. Slovenská pohrebiste.* Bratislava 1952.
- ERDÉLYI—NÉMETH 1969 ERDÉLYI I.—NÉMETH P., *A Várpalota-Gimnáziumi avar temető. – Awaren-Friedhof Várpalota-Gimnázium. – Le cimetière avar de Várpalota-Lycée.* VMMK 8 (1969) 167–198.
- ERDÉLYI 1958 ERDÉLYI I., *A jánoshidai avar kori temető.* RégFüz. Ser.II.No.1. 1958.
- FERENCZY 1963 FERENCZY L., *A váchartyáni avar kori temető. – Le cimetière avar de Váchartyán.* ArchÉrt 90 (1963) 85–107.
- FETTICH 1926a N. FETTICH, *Garnitures de fourreaux de sabres du temps des avares, en Hongrie.* Arethuse, 1926.
- FETTICH 1926b N. FETTICH, *Über die Erforschung der Völkerwanderungskunst in Ungarn.* IPEK 1926. 265–272.
- FETTICH 1965 N. FETTICH, *Das awarenzeitliche Gräberfeld von Pilismarót-Basaharc.* StudArch III. Budapest 1965.
- FÜLÖP 1978 GY. FÜLÖP, *La survivance des avares au IXe siècle.* ARegia 7 (1978) 87–97.
- GARAM 1969 GARAM É., *A késő avar kori korongolt sárga kerámia. – Die spätawarenzeitliche gelbe Keramik.* ArchÉrt 96 (1969) 207–242.
- GARAM 1972 GARAM É., *Avar temetők Andocson. – Avar cemeteries at Andocs.* FolArch XXIII (1972) 123–182.
- GARAM 1975b É. GARAM, *The Homokmégy-Halom Cemetery.* in: *Cemeteries of the Avar Period (567–829) in Hungary.* Vol.1 (red. I. Kovrig). Budapest 1975. 11–48.
- GARAM 1979 É. GARAM, *Das awarenzeitliche Gräberfeld von Kisköre.* Fontes ArchHung 1979.
- GARAM 1983 GARAM É., *A böcsi késő avar kori lelet és köre. – Der spätawarenzeitliche Fund von Böcs und sein Kreis.* ArchÉrt 110 (1983) 34–51.
- GARAM 1987 É. GARAM, *Pferdegräber des awarenzeitlichen Gräberfeldes von Tiszafüred.* Angaben zu den spätawarenzeitlichen Pferdebestattungen. ARegia 23 (1987) 65–125.

- GARAM 1992 É. GARAM, *Die münzdatierten Gräber der Awarenzeit*. in: *Awarenforschungen I. Studien zur Archäologie der Awaren 4* (Hrsg. F. Daim). 135–250. Wien 1992.
- GARAM 1991 GARAM É., *A Tiszakécske-óbögi sírok. – Awarenzeitliche Gräber von Tiszakécske-Öbög*. ComArchHung 1991, 129–166.
- GARAM 1993a É. GARAM, *Katalog der awarenzeitlichen Goldgegenstände und der Fundstücke aus den Fürstengrabern im Ungarischen Nationalmuseum*. Budapest 1993.
- GARAM 1993b É. GARAM, *Die awarenzeitlichen Scheibenfibeln*. ComArchHung 1993, 99–134.
- GARAM 1995 É. GARAM, *Das awarenzeitlichen Gräberfeld von Tiszafüred*. *Cemeteries of the Avar Period (567–829) in Hungary Vol.3*. Budapest 1995.
- H. TÓTH 1980 E. H. TÓTH, *Frühawarenzeitlicher Grabfund in Kecskemét, Sallai Strasse*. Acta ArchHung 32 (1980) 117–152.
- HAMPEL 1905 J. HAMPEL, *Alterthümer des frühen Mittelalters in Ungarn I–III*. Braunschweig 1905.
- HAMPEL 1906 HAMPEL J., *A n. múzeumi régiségtár 1905. évi gyarapodása*. ArchÉrt 26 (1906) 77–86.
- HORVÁTH 1935 HORVÁTH T., *Az üllői és kiskőrösi avar temető. – Die awarischen Gräberfelder von Üllő und Kiskőrös*. ArchHung 19. Budapest 1935.
- Jelentés 1906 *Jelentés a MNM 1905. évi állapotáról*. Budapest 1906.
- Jelentés 1907 *Jelentés a MNM 1906. évi állapotáról*. Budapest 1907.
- JUHÁSZ 1995 I. JUHÁSZ, *Awarenzeitliche Gräberfelder in der Gemarkung Orosháza*. Monumenta Avarorum Archaeologica Vol.I. (red. É. Garam et T. Vida) Budapest 1995.
- KISS—SOMOGYI 1984 KISS G.—SOMOGYI P., *Tolna megyei avar temetők. – Awarische Gräberfelder in Komitat Tolna*. DissPann III.2. Budapest 1984.
- KISS A. 1977 A. KISS, *Avar Cemeteries in County Baranya*. *Cemeteries of the Avar Period (567–829) in Hungary. Vol 2* (red. I. Kovrig). Budapest 1977.
- KISS A. 1991 A. KISS, *Zur Zeitstellung des „münzdatierten“ awarischen Fürstengrabes von Kunágota*. JPMÉ 36 (1991) 67–84.
- KISS A. 1992 A. KISS, *Germanen im awarenzeitlichen Karpatenbecken*. in: *Awarenforschungen I.* (Hrsg. F. Daim) 35–135. Wien 1992.
- KISS A. 1996 A. KISS, *Das awarenzeitliche gepidische Gräberfeld von Kölked-Feketekapu A*. *Studien zur Archäologie der Awaren 5*. Innsbruck 1996.
- KISS G. 1983 KISS G., *Egy avar kori fülbevalótípusról. – Über einen awarenzeitlichen Ohrgehängetyp*. ArchÉrt 109 (1983) 100–111.
- KISS G. 1995 KISS G., *A késői avar aranyozott övdíszek. – Die spätawarenzeitlichen vergoldeten Gürtelbeschläge*. SMK XI (1995) 99–126.
- KOVÁCS 1913 KOVÁCS I., *A mezőbándi ásatások. – Les fouillages de Mezőbánd*. Dolg 4 (1913) 251–429.
- KOVRIG 1955a KOVRIG I., *Adatok az avar megszállás kérdéséhez*. ArchÉrt 82 (1955) 30–44.
- KOVRIG 1955b I. KOVRIG, *Contribution au problème de l'occupation de la Hongrie par les Avars*. Acta ArchHung 6 (1955) 163–192.
- KOVRIG 1957 KOVRIG I., *Kora-avar sírok Törökbálintról*. FolArch 9 (1957) 119–133.
- KOVRIG 1963 I. KOVRIG, *Das awarenzeitliche Gräberfeld von Alattyán*. ArchHung 40. Budapest 1963.
- KÜRTI 1990 KÜRTI B., *Avar sírleletek Csanytelekről és Gerláról*. SZMMÉ 7 (1990) 79–87.
- LIPPERT 1969 A. LIPPERT, *Das awarenzeitliche Gräberfeld von Zwölfaxing*. *Prehistorische Forschungen 7*. Wien 1969.
- MADARAS 1995 L. MADARAS; *The Szeged-Fehértó A and B cemeteries*. Avar Corpus Füzetek 3. Debrecen-Budapest 1995.
- MAROSI—FETTICH 1936 MAROSI A.—FETTICH N., *Dunapentelei avar sírleletek*. ArchHung 18. Budapest 1936.

- MAROSI 1938 MAROSI A., *A vértessacsai avar leletek*. Székesfehérvári Szemle 1938 I–II. 39–40.
- NAGY S. 1959 S. NAGY, *Nekropola kod Aradca iz ranog sredneg veka*. – *Die Nekropole bei Aradac aus dem frühen Mittelalter*. RVM 8 (1959) 45–102.
- PAPP 1963 PAPP L., *A nagyharsányi avar kori temető*. – *Das awarenzeitliche Gräberfeld von Nagyharsány*. JPMÉ 9 (1963) 113–141.
- PÁSZTOR 1995 PÁSZTOR A., *A kora és középvár gyöngyök és a bizánci éremleletes sírok kronológiai kapcsolata*. – *Die kronologische Beziehung der Perlen und byzantinische Münzen führenden früh- und mittelawarenzeitlichen Gräber*. SMK XI (1995) 69–92.
- PÁSZTOR 1996 PÁSZTOR A., *A magyarországi kora és középvár gyöngyök tipokronológiai vizsgálata*. – *Typologische Untersuchungen der früh- und mittelawarischen Perlen aus Ungarn*. MFMÉ StudArch II. 1996. 195–220.
- ROEDIGER 1903 ROEDIGER L., *Középkori lovas sírleletekről Szeghegyen*. ArchÉrt 23 (1903) 272–276.
- ROSNER 1970 ROSNER GY., *Újabb adatok Tolna megye avar kori történetének kutatásához*. SZBBÁMÉ 1 (1970) 40–96.
- ROSNER 1999 GY. ROSNER, *Das awarenzeitliche Gräberfeld in Szekszárd-Bogyiszlói Strasse*. Monumenta Avarorum Archaeologica Vol. 3. (red. É. Garam et T. Vida) Budapest 1999.
- SALAMON—
CS. SEBESTYÉN 1995 Á. SALAMON—K. CS. SEBESTYÉN, *The Szeged-Kundomb Cemetery*. Das Awarische Corpus-Avar Corpus Füzetek 4. Debrecen–Budapest 1995.
- SALAMON—ERDÉLYI 1971 Á. SALAMON—I. ERDÉLYI, *Das völkerwanderungszeitliche Gräberfeld von Környe*. Studia Archeologia V. Budapest 1971.
- SOMOGYI 1997 P. SOMOGYI, *Byzantinische Fundmünzen der Awarenzeit*. Monographien zur Frühgeschichte und Mittelalterarchäologie 5. Innsbruck 1997.
- SZALONTAI 1991 SZALONTAI CS., *Megjegyzések az Alföld 9.századi történetéhez (A késő avar karéjos övveretek)*. – *Bemerkungen zur Geschichte des Alföld im 9. Jahrhundert (Spätawarenzeitliche schuppenförmige Beschläge)*. MFMÉ 1984–85/2 (1991) 463–481.
- SZATMÁRI 1980 S. SZATMÁRI, *Das Gräberfeld von Oroszlány und seine Stelle in der frühawarenzeitlichen Metallkunst*. Acta ArchHung 32 (1980) 97–116.
- TÖRÖK 1954 TÖRÖK GY.; *Kora avar sírok Mórón*. ArchÉrt 81 (1954) 54–60.
- TÖRÖK 1998 GY. TÖRÖK, *Das awarenzeitliche Gräberfeld von Halimba*. Das Awarische Corpus - Avar Corpus Füzetek V. Debrecen–Budapest 1998.
- TRUGLY 1987 S. TRUGLY, *Gräberfeld aus der Zeit des awarischen Reiches bei der Schiffswerft in Komarno*. SlovArch 35 (1987) 251–345.
- VIDA 1995 T. VIDA, *Frühmittelalterliche scheiben- und kugelförmige Amulettkapseln zwischen Kaukasus, Kastilien und Picardie*. BRGK 76 (1995) 219–290.
- VIDA—PÁSZTOR 1996 T. VIDA—A. PÁSZTOR, *Der beschlagverzierte Gürtel der Awaren am Beispiel des Inventars von Budakalász-Dunapart, Ungarn, Grab 696*. in: Hunnen und Awaren. Reitervölker aus dem Osten. Katalog der Burgenländischen Landesausstellung 1996, 341–347.
- VIDA 1996a T. VIDA, *Ethnische und kulturelle Verhältnisse an der mittleren Donau vom 6. bis zum 11. Jahrhundert*. Symposium Nitra 6. bis 10. November 1994. Bratislava 1996. 107–124.
- VIDA 1996b VIDA T., *Külsővat és környékének régészeti emlékei a római kortól az Árpád-korig*. – *Archäologische Denkmäler des Dorfes Külsővat von der Römerzeit bis zur Arpadenzeit*. in: Tanulmányok Külsővat történetéből. Külsővat, 1996. 57–103.
- VIDA 1999 T. VIDA, *Die awarenzeitliche Keramik I*. VAH VIII. Berlin–Budapest 1999.
- WERNER 1986 J. WERNER; *Der Schatzfund von Vrap in Albanien*. Studien zur Archäologie der Awaren 2. Wien 1986.
- WINTER 1997 H. WINTER, *Awarenzeitliche Grab- und Streufunde aus Ostösterreich. Ein Beitrag zur Siedlungsgeschichte*. Monographien zur Frühgeschichte und Mittelalterarchäologie 6. Wien 1997.

DIE AWARISCHEN FUNDE FÖN SZÁRAZD

Auszug

Das Ungarische Nationalmuseum und das Wosinsky Mór Komitatsmuseum von Szekszárd bewahren beide awarenzeitliche Funde aus Szárazd im Kom. Tolna. Die Gegenstände kamen nach und nach ins Museum, zum Teil gemischt mit römischen oder mittelalterlichen Funden, jeweils durch Ankauf.

Der Teil der Szárazder Funde, der 1906 im Nationalmuseum inventarisiert wurde, stammt überwiegend aus einem frühawarischen *Reitergrab*. Auf dieses Grab haben bereits Nándor Fettich und István Bóna aufmerksam gemacht. Aufgrund von Analogien gehörten zu diesem Grab mit Sicherheit die silbernen Dreipaß-*Pferdegesschirrbeschlüge* mit Fransenmuster (Abb. 2. 1–4), *Halbkugelbeschlüge* (Abb. 1. 1–19), *Riemenzungen* (Abb. 2. 6–8, Abb. 3. 1–5), das *Steigbügelfragment* mit langer Öse (Abb. 3. 6), der *P-förmige-Schwertaufhängerbeschlüg* (Abb. 7. 10) und zwei kleine Bronzeschnallen zum Aufbinden des Schwertes (Abb. 7. 11–12), außerdem noch die nur im Inventarbuch genannten *Eisenschwert*, *Pfeilspitzen* und *Silberbeschlagfragmente*.

Da vom Fundort keine näheren Angaben bekannt sind, ist nicht sicher, ob das silberne *Ohrgehängepaar mit großer Kugel* (Abb. 4. 1–2) zum Reitergrab gehörte. Unter den 1906 aus Szárazd ins Nationalmuseum gelangten Funden befinden sich auch *Augenperlen* (Abb. 4. 8–14) und das Fragment einer aus dickem Bronzedraht gebogenen *Bronzekette* aus ∞-Gliedern (Abb. 4. 7). Diese gehören zu den typischsten Beigaben frühawarenzeitlicher Frauengräber und kommen oft mit Ohrgehängen mit großer Kugel vor. Berücksichtigt man weiter, daß sich die besten Parallelen des Szárazder Ohrgehängepaars mit großer Kugel in Frauengräbern finden (z. B. Várpalota-Unió Grab 20), gehören sie viel wahrscheinlicher zu einer im großen und ganzen mit dem Reitergrab zeitgleichen Frauenbestattung, und zwar zusammen mit der Bronzekette und den Augenperlen.

Die Parallelen der *Gürtelschlaufe* (Abb. 10. 1) sind auch aus früh- und mittelawarischen (Tiszakécske-Óbög 1) Bestattungen bekannt. Die frühwarischen Analogien (Budakalász-Dunapart 696, Kecskemét-Sallai út) wurden auf 650–660 datiert, woraufhin es unwahrscheinlich ist, daß die Gürtelschlaufe von Szárazd zum Gürtel des Kämpfers im Reitergrab gehört hat.

Die Datierung des Reitergrabes wird auch durch byzantinische Münzen erleichtert, die aus Gräbern stammen, aus denen auch mit den von Szárazd ver-

wandte Funde geborgen wurden. Aufgrund der Maurikios-Münzfälschung aus dem Grab von Szegvár-Sápoldal, der zwischen 603 und 607 geprägten Phokas-Münze aus Kiszombor O Grab 2 und des Herakleios-Solidus von 610–613 aus Hajdúdorog Grab 1 kann das Szárazder Grab ins erste Drittel des 7. Jahrhunderts datiert werden.

Außer den erwähnten Funden sind in die Frühawarenzeit noch folgende Gegenstände zu rechnen: gepreßte *Bronze-Maskenbeschlüge* (Abb. 7. 1–2), *doppelschildförmiger* (Abb. 7. 3) und *Vogelmotivbeschlüg* (Abb. 7. 4–5), in einem gegossene *Bronzeschnalle* (Abb. 7. 6), gepreßte *Bronzeriemenzunge* mit Punkt-Komma-Ornamentik (Abb. 7. 7), silbernes *Ohrgehänge mit großer Kugel* und mit Kerbschnittband verziert (Abb. 4. 3), gepreßte *bronzene Kapselbeschlüge* (Abb. 5. 1–17), ovale *Bronzeschnalle* (Abb. 6. 3), *Gürtelanhängerbeschlüge* (Abb. 6. 4–5), *Scheibenschildfragment* (Abb. 6. 1), *bronzene Taschenverschlüsse* mit verbreitertem Ende (Abb. 6. 11, 13), hellgraues *scheibengedrehtes Gefäß* (Abb. 14. 1) und *handgeformte Töpfe* (Abb. 14. 3–4).

Die *Doppelblech-Riemenzungen* finden sich auch im Material aus der Früh- und Mittelawarenzeit (Abb. 8. 1–6, 10).

Das zylindrische *Silberblechfragment* (Abb. 6. 6) ist vielleicht als mittelawarenzeitliche Zopfzier zu bestimmen.

Die trapezförmige *Bronzeschnalle* mit Blechbeschlüg (Abb. 9. 19) ist ein häufiges Fundstück in mittelawarischen Männergräbern, kommt aber auch zu Beginn der Spätawarenzeit vor. Das Szárazder Exemplar und die *Silberblechfragmente* mit Großkopfnieten (Abb. 9. 21–24) gehörten vielleicht zu ein und demselben Gürtel.

Der *Ohrhring mit aufgezogener Kugel* (Abb. 6. 1) kann frühestens am Ende des 7. Jahrhunderts, wahrscheinlich aber im Laufe des 8. Jahrhunderts ins Grab gelangt sein.

Der bronzevergoldete *Anhänger-Gürtelbeschlüg* (Abb. 12. 1) stammt aus der ersten Hälfte der Spätawarenzeit, die *Hauptriemenzunge* mit Blattverzierung mit bogigem Rand (Abb. 12. 2), die gravierte *rankenverzierte Gürtelgarnitur* mit punziertem Hintergrund (Abb. 13. 1–32), der *Propellerbeschlüg* (Abb. 12. 3) sowie der gegossene *bronzene Aufhängebeschlüg* (Abb. 12. 4) repräsentieren den allerletzten Abschnitt der Awarenzeit. Gleichfalls spätawarenzeitlich sind das *scheibengedrehte wellenlinienverzierte Gefäß* (Abb. 14. 2), die *Trense* mit Psalien

(Abb. 12. 8), der *Steigbügel* mit ovalen Schenkeln und gerader Sohle (Abb. 11. 2), die *melonenkernförmigen Perlen* (Abb. 9. 1–4, 12, 14), die *Lanze* mit rhombischem Querschnitt (Abb. 10. 4), die rechteckige, durchbrochene, gegossene *Bronzegürtelzier* (Abb. 10. 3) und der flechtbandverzierte, prismenförmige, beinerne *Taschenverschluß* (Abb. 9. 18).

Aufgrund der Begleitfunde seiner Parallelen ist der leicht gebogene, hohle, mit einem kleinen Loch durchbohrte *Beingegegenstand* (Abb. 9. 25) ans Ende des 7. und ins 8. Jahrhundert zu datieren. Seine Bestimmung ist nicht geklärt. In Kindergräbern findet er sich oft in der Nähe von Bronzerasseln, in diesen Fällen kann er Teil eines Spieles gewesen sein, aber in Erwachsenengräbern kann er auch als Tiegel benutzt worden sein.

Die *Bronze- und Eisenringe* (Abb. 9. 26, Abb. 7. 9, Abb. 12. 7), das *Eisenmesser* (Abb. 11. 1) und die rechteckige *Eisenschnalle* (Abb. 12. 6) sind allgemei-

ne Beigaben in awarenzeitlichen Gräbern. *Eimer* (Abb. 10. 3–8) und gepreßte *Rosetten* (Abb. 8. 8–9) waren in der ganzen Awarzeit bekannt.

Unter den Szárazder Funden gibt es außer den charakteristisch awarischen Gegenstandstypen auch Gegenstände, die in germanischer Tradition wurzeln (Kapselbeschläge – Abb. 5. 1–17; Gürtelanhänger – Abb. 6. 4–5; ovale Bronzeschnalle – Abb. 6. 3), und Funde, die byzantinische Kultureinflüsse widerspiegeln (Ohring mit aufgezogener Kugel – Abb. 6. 1; Scheibenfibel – Abb. 6. 2).

Da sie nicht bei einer Ausgrabung freigelegt wurden, gibt es keine Dokumentation mit genauer Fundortbezeichnung, Beschreibung und Entdeckungsumständen der Gegenstände, sondern wir kennen einzig den Namen der als Fundort angegebenen Siedlung. Es ist anzunehmen, daß sich irgendwo in der Umgebung des Dorfes Szárazd ein lange Zeit benutztes awarisches Gräberfeld befindet.

F. Kovács
ELTE Régészettudományi Intézet
Budapest
Múzeum krt. 4/b.
H-1088

